

UDK 314.7(450Mletačka Republika=163.42)“15/18”
[314.722+726.8] (450Mletačka Republika)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. veljače 2016.
Prihvaćeno za objavljivanje: 10. svibnja 2016.

**SVJEDOČANSTVA UKLESANA U KAMENU – GROBNICE
I NADGROBNI NATPISI BOKELJA, BUDVANA I BARANA
U MLECIMA I NA OTOCIMA MLETAČKE LAGUNE
(16. – 19. STOLJEĆE)***

Lovorka ČORALIĆ – Maja KATUŠIĆ – Maja MATASOVIĆ, Zagreb

*U uvodnome dijelu rada donose se opći podatci o iseljavanjima stanovnika iz Boke kotorske, Budve i Bara u Mletke u širem vremenskom razdoblju od kasnoga srednjeg vijeka do početka 19. stoljeća. Posvjedočenje njihove iznimno važne uloge u povijesti hrvatske prekojadranske zajednice izravno je iskazano kroz brojna arhivska vrela, ali i postojanjem grobnica i nadgrob-
nih spomenika diljem samoga grada, kao i na otocima mletačke lagune. U drugome dijelu rada
rašćlanjuje se spolna, zavičajna i profesionalna struktura Bokelja, Budvana i Barana, čije su
grobnice nekoć opstojale (ili još i danas opstoje) u Mlecima i na susjednim otocima. Razmatra
se razmještaj grobnica prema mletačkim predjelima i otocima, a u središnjemu dijelu rada
donosi se njihov pregled uz sažeto objašnjenje o osobama i obiteljima koje su u Mlecima dale
podići svoje posljednje počivalište.*

KLJUČNE RIJEČI: *Boka kotorska, Budva, Bar, Mleci, Mletačka Republika, migracije, nad-
grobni spomenici, mletačke crkve.*

Uvod: Bokelji, Budvani, Barani – najbrojniji dio prekojadranskoga iseljništva

U sklopu proučavanja povijesti hrvatske zajednice u Mlecima neizostavno mjesto odnosi se na useljenike zavičajem iz Boke kotorske te budvansko-barskoga priobalja.¹ Već od

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom pod brojem 6547.

¹ O iseljavanjima s područja današnjega Crnogorskog primorja u Mletke Lovorka ČORALIĆ objavila je više znanstvenih radova i monografija. Usporedi, primjerice: »Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima (XV.-XVIII. st.)«, *Povijesni prilozi*, god. 17, Zagreb, 1998., str. 133–155; »Život i djelovanje kotorskih patricija u Mlecima od 16. do 18. stoljeća«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 31, Zagreb, 1998., str. 131–140; »Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima (XV.-XVIII. st.)«, *Povijesni prilozi*, god. 19, Zagreb, 2000., str. 125–152; »Peraštani u Mlecima (15.-18. stoljeće)«, u: *Stjepanu Antoljaku u čast* (zbornik), urednik Josip KOLANOVIĆ, Zagreb, 2003., str. 199–210; »Iz prošlosti Boke:

prvih prekojadranskih doticaja Hrvata s Mlecima, točnije od prvih u vrelima zabilježenih dokumenata koji o tome svjedoče (13. – 14. stoljeće) u gradu na lagunama djeluju – često kao trajno naseljeni stanovnici – brojni Bokelji, Budvani i Barani, ali i useljenici s područja Luštice, Paštovića i Grblja. Tijekom srednjega vijeka i dijela ranoga novog vijeka Kotorani su – izvori to egzaktno posvjedočuju (raščlamba više od tisuću oporuka te drugih izvora iz mletačkih pismohrana) – najbrojnija istočnojadranska zavičajna skupina nastanjena u Mlecima.² U tome razdoblju Mletke intenzivno nastanjuju i Barani, koji svoju najveću brojnost bilježe nakon pada nedalekog Skadra pod osmansku vlast 1479. godine pa sve do druge polovice i konca 16. stoljeća, kada i taj grad, zajedno s Ulcinjem, biva trajno izgubljen za Mletačku Republiku (1571. godine). Bokelji, Budvani i Barani u Mlecima su se isticali kao vrsni pomorci (kapetani, mornari, barkarioli, gondolijeri), obrtnici zaposleni u svakovrsnim pogonima mletačkoga arsenala, kao obnašatelji svećeničkih i redovničkih službi i zvanja, ali i kao državni činovnici pri mletačkim magistraturama. O njihovu ugledu među istočnojadranskom useljeničkom skupinom posvjedočuje i činjenica da su upravo Kotorani i Barani među najzaslužnijima za utemeljenje hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola dei SS. Giorgio e Trifone*) 1451. godine te su svetci zaštitnici Kotora i Bara, sv. Tripun i sv. Juraj, ujedno postali (uz sv. Jeronima) i glavni padroni rečene bratimske udruge.³

Od 17. i 18. stoljeća, kada mali bokeljski gradići Perast, Prčanj i Dobrota stječu neovisnost i formiraju samostalne općine na čelu s vlastitom upravom, započinje i njihov strelovit gospodarski uspon. Usmjerenost na pomorstvo i trgovinu te povlastice stečene od mletačke središnjice za zasluge i žrtve prinesene u višestoljetnim mletačko-osmanskim ratovima i bojevima duž Jadrana i na Levantu, omogućili su izrastanje rečenih naselja, ali i nekih drugih bokelj-

dobrotska obitelj Kamenarović i hrvatska bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, *Povijesni prilozi*, god. 22, sv. 25, Zagreb, 2003., str. 175–185; »Iz prošlosti Boke: Peraštani i hrvatska bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XLII, Zagreb – Dubrovnik, 2004., str. 273–292; *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006.; *Iz prošlosti Boke: Odabrane teme*, Samobor, 2007.; »Kotorski iseljenici i hrvatska bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (XV.-XVIII. st.)«, *Croatia christiana periodica* (dalje: *CCP*), god. XXXII, br. 61, Zagreb, 2008., str. 18–34; »Tragom oporuka bokeljskih i paštrovskih mornara u Mlecima (XV-XVI stoljeće)«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* (dalje: *GPMK*), sv. LV-LVI, Kotor, 2007. – 2008. (2008.), str. 15–31; »Iz prošlosti Boke: prčanjaska obitelj Florio«, *Analni Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XLVIII, Zagreb – Dubrovnik, 2010., str. 397–414; »Bokeljski, paštrovski i budvanski iseljenici i mletački arsenal (XV-XVIII stoljeće)«, *GPMK*, sv. LVII-LVIII, Kotor, 2010., str. 17–27; »Kotorski iseljenici u mletačkim bratovštinama kroz prošlost: o neizravnim utjecajima mletačkih vjerskih i strukovnih udruga na Bokeljsku momaricu i druge bratimske udruge u Kotoru«, *Međunarodni naučni skup Dvanaest vjekova Bokeljske momarice (Zbornik radova)*, urednik Jovan J. MARTINOVIĆ, Kotor, 2010., str. 55–93; »Hrvatski iseljenici u Mlecima, crkva S. Sepolcro i barski nadbiskup Ambroz Antun Kapić (XVI. st.)«, *CCP*, god. XXXVI, br. 69, Zagreb, 2012., str. 1–9; »Hrvatski useljenici u Mlecima, Bratovština topnika i kotorski biskup Angelo Baronio«, *Povijesni prilozi*, god. 32, br. 44, Zagreb, 2013., str. 169–181; »Tragom bokeljskih iseljavanja na otoke mletačke lagune«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 31, Zagreb, 2013., str. 181–196.

² Prema podatcima iz oporuka Kotorani su u srednjem vijeku i tijekom 16. stoljeća činili čak 16% od ukupnog broja istočnojadranskih useljenika u Mlecima te prema tome pokazatelju prednjače svim drugim istarskim i dalmatinskim gradovima. Razlog tako izrazitoj brojnosti Kotorana valja tražiti i u činjenici da su se tada među Kotorane ubrajali i žitelji Dobrote, Perasta i Prčanja, kao i nekih drugih mjesta u Boki koja su se nalazila pod upravnom vlašću Kotora. Usporedi: L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001., str. 446.

³ L. ČORALIĆ, *Barani u Mlecima*, str. 119–125.

skih mjesta (Herceg Novi, Stoliv) u gospodarski snažna i prosperitetna središta. Kapetanske i trgovačke obitelji iz Boke (poput Dabinovića, Florija, Ivanovića, Kamenarovića, Lukovića, Miloševića, Radimirija, Radoničića, Tripkovića, Verona, Viskovića i brojnih drugih) postaju predvodnici u trgovačkoj razmjeni između dviju jadranskih obala, ali i nositelji kulturnoga prosperiteta matičnih sredina. U 18. stoljeću, ali i nakon pada Mletačke Republike, odnosno kroz cijelo 19. stoljeće, Peraštani, Prčanjani i Dobročani u potpunosti su zasjenili nekoć moćnu prisutnost Kotorana u Mlecima, a svojom gospodarskom snagom i društvenim ugledom osigurali zajednici useljenika s istočne obale Jadrana povlašten status.⁴

Hrvatski tragovi u Mlecima posvjedočeni su u brojnim arhivskim izvorima, ponajprije pohranjenima u središnjoj državnoj pismohrani (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV). O nekoć brojnoj i uglednoj zajednici Skjavuna od Istre do Boke i Bara svjedoče i brojni toponomastički biljezi, nazivlja mletačkih obala, ulica, trgova i prolaza smještenih ponajprije u istočnome gradskom predjelu Castello, središnjoj zoni useljavanja većine nemletačkih narodnosnih skupina.⁵

Jedno od iznimno značajnih i istraživački nezaobilaznih posvjedočenja hrvatskih tragova u Mlecima odnosi se na grobnice i nadgrobnne natpise našijenaca, razasute diljem crkava u samome gradu, ali i na otocima mletačke lagune. U Mlecima je u dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo sahranjen (na neobilježeno mjestu) najveći hrvatski renesansni komediograf Marin Držić (1508. – 1567.), u crkvi S. Giuseppe posljednje je počivalište pronašao admiral mletačke ratne flote u Lepantskoj bitci Ivan iz Vrane, a u nekadašnjoj katedrali S. Pietro di Castello počivaju zemni ostaci ugledne pomorske obitelji Ivanušić s otoka Silbe.⁶

Mletačke crkve postale su i grobnicama nizu Bokelja, Budvana i Barana te se središnja tema ovoga rada odnosi upravo na tu problematiku, odnosno na raščlambu grobnica i nadgrobnih natpisa te skupine prekojadranskih useljenika u širokom vremenskom rasponu od 16. do 19. stoljeća. Brojni nekadašnji nadgrobnni natpisi i grobnice danas više ne postoje. Nestali su uslijed ukidanja i rušenja nekih sakralnih zdanja, osobito nakon uspostave francuske uprave, ali i uslijed pregradnji i preuređenja crkava koje i danas opstojе. Zahvaljujući marnome proučavatelju kulturne povijesti Mletaka i susjednoga otočja – Emmanueleu Antoniju Cicogni – od zaborava su sačuvani brojni natpisi koji su nekoć opstojali u mletačkim crkvama i samostanima. Cicognino višesveščano djelo *Corpus delle iscrizioni veneziane raccolte ed illustrate* (sv. I-VI/1-2, Venezia, 1824. – 1853.; ristampa: Bologna, 1969. – 1970.) proširio je na osnovi Cicognine rukopisne ostavštine pohranjene u knjižnici

⁴ Potrebno je naglasiti da se u 19. stoljeću postupno gubi »skjavunski«, odnosno hrvatski identitet useljenika iz hrvatskih krajeva u Mlecima, a proces talijanizacije, koji tada sve više zahvaća gradove na istočnoj obali Jadrana, rezultirat će u konačnici njihovom pojačanom regionalnom identifikacijom (Dalmati).

⁵ O hrvatskim prinosima mletačkoj toponomastici vidi: L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, Zagreb, 2003., str. 211–232.

⁶ L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 250–252; ISTA, »Silbanski paruni Ivanušići«, *Biobibliographica: Zbornik znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatska bio-bibliografska baština*, sv. I, Zagreb, 2003., str. 33–44; L. ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Ivan iz Vrane – mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)«, *Povijesni prilozii*, god. 24, br. 29, Zagreb, 2005., str. 127–149.

Museo Correr u Mlecima suvremeni povjesničar Piero (Pietro) Pazzi te su tako spajanjem izvornih Cicogninih knjiga i rukopisne građe nastale tri nove knjige nazvane zajedničkim imenom *Corpus delle iscrizioni di Venezia e delle Isole della Laguna Veneta (ovvero riepilogo sia delle Iscrizioni Edite pubblicate tra gli anni 1824 e 1853 che di quelle Inedite conservate in originale manoscritto presso la Biblioteca Correr di Venezia e dal 1867, anno della morte dell'insigne erudito, rimaste in attesa di pubblicazione, opera compilata da Piero Pazzi con il contributo di Sara Bergamasco)*.⁷

Tragom gradiva koje nam je od zaborava sačuvao E. A. Cicogna, kao i na osnovi terenskoga istraživanja u mletačkim crkvama, nastao je ovaj prilog. U radu su, osim navedenoga, uporabljeni i brojni drugi izvori i saznanja iz historiografije koji dodatno osvjetljavaju osobe, odnosno obitelji, o kojima je riječ u ovome radu. Riječ je o građi iz Državnoga arhiva u Mlecima (oporuke – *Notarile testamenti*, dalje: NT), Arhiva bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD) i Državnoga arhiva u Zadru (dalje: DAZd, fonovi: Spisi generalnih providura, dalje SGP; Spisi zadarskih bilježnika, dalje: SZB).

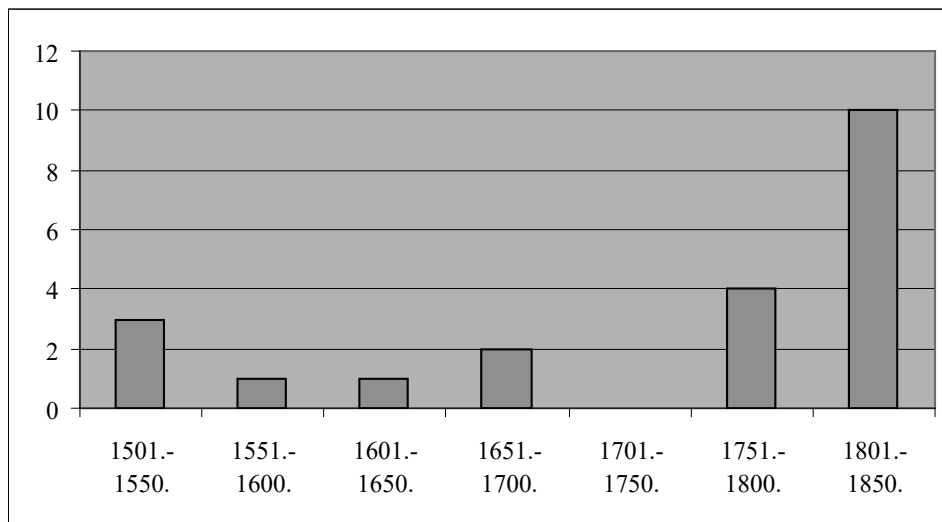
Na osnovi navedenoga gradiva i literature u prvome dijelu rada ukratko će se predstaviti osnovni podatci o grobnicama i nadgrobnim natpisima Bokelja, Budvana i Barana u Mlecima: smještaj, godina nastanka nadgrobnog spomenika, kao i podrijetlo, spol, zanimanje i društveni status pokojnika. Drugi dio rada kataloški je pregled nadgrobnih natpisa u crkvama i na grobljima smještenih u mletačkim gradskim predjelima (*sestiere*) i na otocima duž Lagune. Uz svaki natpis nastojat ćemo, uzvši u obzir raspoloživost odgovarajućih vrela ili literature, dati i nešto više podataka o pokojniku, odnosno o njegovoj obitelji, kojemu je natpis bio namijenjen. Svaki natpis objavljuje se u izvorniku i u hrvatskome prijevodu.⁸ Naposljetku, cilj ovoga rada jest i ukazati na značaj i ulogu bokeljskih, budvanskih i barskih useljenika u bogatoj i sadržajnoj povijesti hrvatske zajednice u Mlecima. Iščitavanje kamenih zapisa koji i danas opstojе ili su zabilježeni trudom mletačkih kroničara i povjesnika, držimo, pridonosi osvjetljavanju te sastavnice povijesti hrvatsko-mletačkih veza i prožimanja.

Opći podatci

U ovome radu razmatra se ukupno dvadeset i jedan nadgrobnih natpisa iseljenika zavičajem iz Boke kotorske, Paštrovića, Budve i Bara. U nekoliko primjera riječ je o više natpisa koji se odnose na istu osobu ili obitelj te su u ovome broječanom iskazu oni tretirani kao jedinstveni natpis. Grobnice i natpisi uglavnom se nalaze u katoličkim crkvama, odnosno na katoličkim grobljima, a samo u dva primjera riječ je o groblju na kojem su sahranjivani vjernici pravoslavne vjeroispovijesti.

⁷ Vol. I-III, Venezia, 2001.

⁸ Dio nadgrobnih natpisa objavljen je u knjizi L. ČORALIĆ *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, kao i u radu ISTE, »Grobnice hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u mletačkoj crkvi malteškoga reda (S. Giovanni Battista del Tempio)«, *CCP*, god. XXXV, br. 68, Zagreb, 2011., str. 1–14. U ovome je radu pregled grobnica i nadgrobnih natpisa bitno proširen na osnovi novih spoznaja.

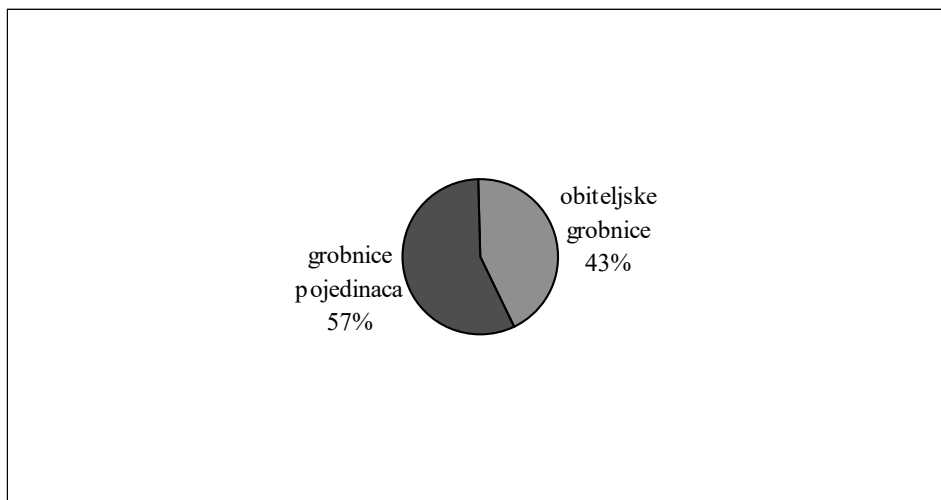
Grafikon 1: Učestalost bilježenja nadgrobnih natpisa prema godinama njihova nastanka

Vremenski raspon istraživanja zahvaća vrlo dugo razdoblje – od 1511. do 1841. godine (Vidi: Grafikon 1).⁹ Najveći broj natpisa potječe – kako se i može očekivati s obzirom na vremenske odmake njihove sačuvanosti – iz suvremenijih stoljeća, tj. iz 18. i 19. stoljeća. Za prethodna razdoblja, bez obzira na relativno veliku brojnost Bokelja, Budvana i Barana u Mlecima, zabilježbe o njihovim nadgrobnim natpisima najčešće nisu sačuvane. Spomen na neke od njih dugujemo isključivo starijim mletačkim piscima i kroničarima iz 18. i 19. stoljeća, kada se nemali dio nadgrobnih natpisa još uvijek nalazio na svojim izvornim mjestima.

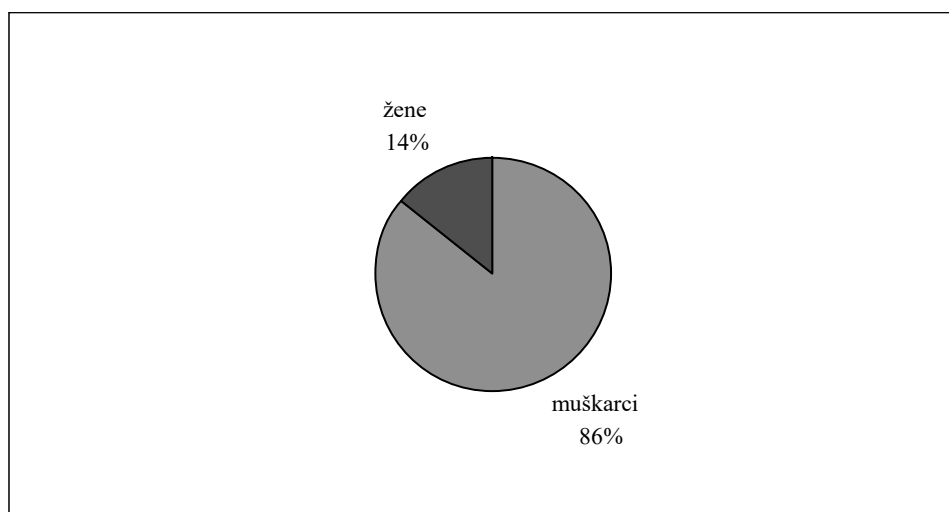
Grobnice i nadgrobnji natpisi Bokelja, Budvana i Barana u Mlecima i na susjednom otočju najčešće su podizani u spomen na jednu osobu (57%). Katkada ih je za života dao podići sam pojedinac, a nerijetko su ih u spomen na pokojnika podizali i drugi članovi obitelji. U nešto manjem postotnom omjeru (43%) grobnice su obiteljske, bez obzira je li ih dao podići pojedinac ili više članova obitelji (Vidi: Grafikon 2).

S obzirom na spolnu strukturu useljenika koji su sebi, odnosno svojim obiteljima, podizali grobnice, postotno prevladava muški dio iseljeničtva (86%), dočim su grobnice koje se odnose na žene, bilo da su one nositeljice / vlasnice grobnica bilo da je riječ o grobnicama koje je upravo njima dao podići neki član obitelji, zabilježene u samo nekoliko pojedinačnih primjera (14%) (Vidi: Grafikon 3).

⁹ Grobnice iseljenika s područja koje se razmatra u ovome radu postoje i nakon 1841. godine, ali je istraživanje ograničeno na zadano vremensko razdoblje, ponajprije zbog činjenice da se objavljena građa (Cicogna te nadopune Piera Pazzija) odnosi na prvu polovicu 19. stoljeća.

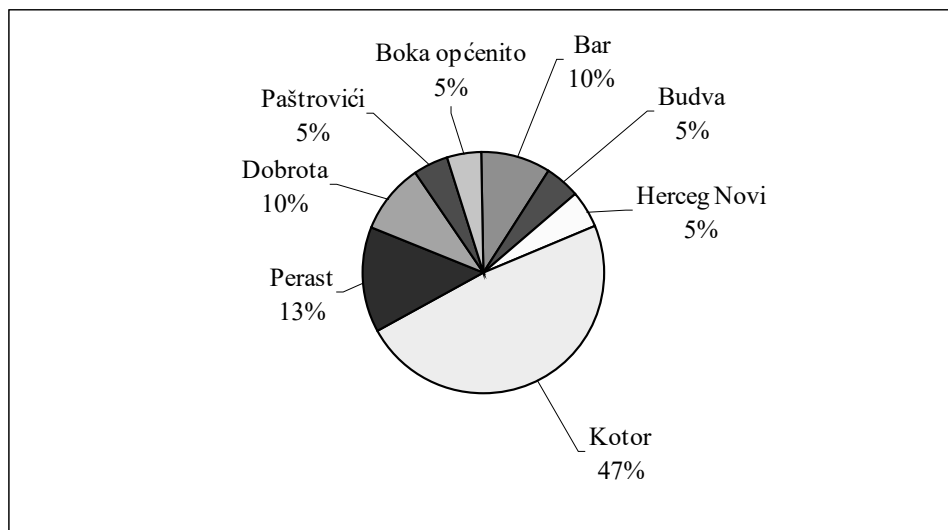

Grafikon 2: Omjer obiteljskih i grobnica pojedinaca

Grafikon 3: Spolna struktura useljenica / useljenika čije se grobnice nalaze u Mlecima i na otocima mletačke lagune

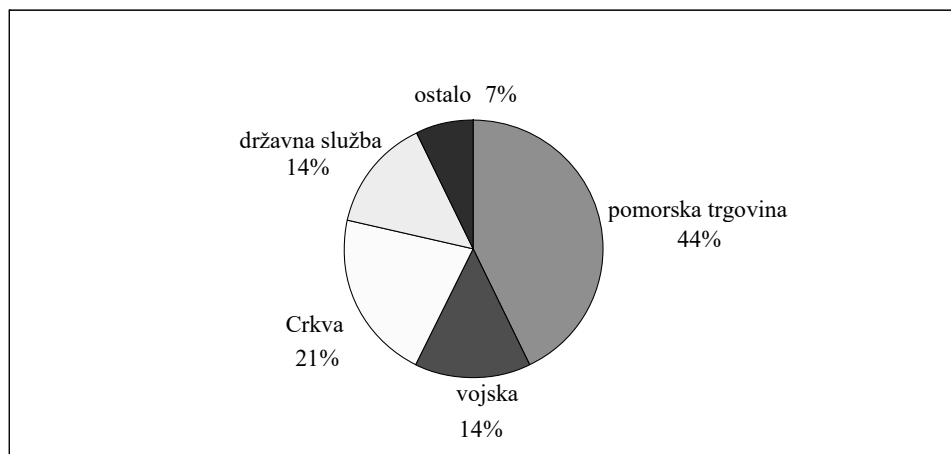
Podrijetlo iseljenika čije grobnice i nadgrobne natpise razmatramo u ovome radu obuhvaća širok prostor od Boke do grada Bara (Vidi: Grafikon 4). Brojem primjera prednjače Kotorani (47%), zastupljeni u cijelome promatranom razdoblju. Sa po tri primjera zastupljene su grobnice obitelji ili pojedinaca iz Perasta (13%), a sa po dva primjera grobnice

Grafikon 4: Poblize zavičajno podrijetlo iseljenika od Boke do Bara čije se grobnice nalaze u Mlecima ili na otocima u laguni

koje se odnose na Dobročane i Barane (10%). Kada je riječ o posljednjim počivalištima ili zapisima u kamenu o smrti useljenika iz drugih dijelova toga područja, u pojedinačnim se primjerima bilježe useljenici, odnosno useljeničke obitelji iz Paštrovića, Budve, Herceg Novoga te, također u jednom slučaju, s neodređenog područja u Boki kotorskoj (5% za svaku od navedenih četiriju skupina).

Zanimanja, odnosno temeljne djelatnosti kojima su se bavili glavni protagonisti ovoga rada razvidni su nam na osnovi saznanja iz literature ili iz teksta nadgrobnoga natpisa u 14 primjera (Vidi: Grafikon 5). Sukladno činjenici da se pretežit broj nadgrobnih natpisa

Grafikon 5: Zanimanja useljenika čije se grobnice nalaze u Mlecima ili na otocima u laguni

odnosi na Bokelje (Kotorani, Peraštani, Dobročani) njihova je najčešća profesija – pomorstvo i trgovina – u ovdje iznesenim primjerima najbrojnije zastupljena (44%). U tri je primjera riječ o grobnicama svećenika (21%); dva se nadgrobna natpisa odnose na istaknute časnike koji su ratovali pod stijegom *Serenissime* (14%), a u dva su primjera glavni protagonisti osobe koje su u vrijeme mletačke, odnosno austrijske uprave obnašale prestižne državne službe (14%). Od ostalih zanimanja zabilježenih na nadgrobnim natpisima bilježimo i grobnicu jednoga obnašatelja ljekarničke službe.

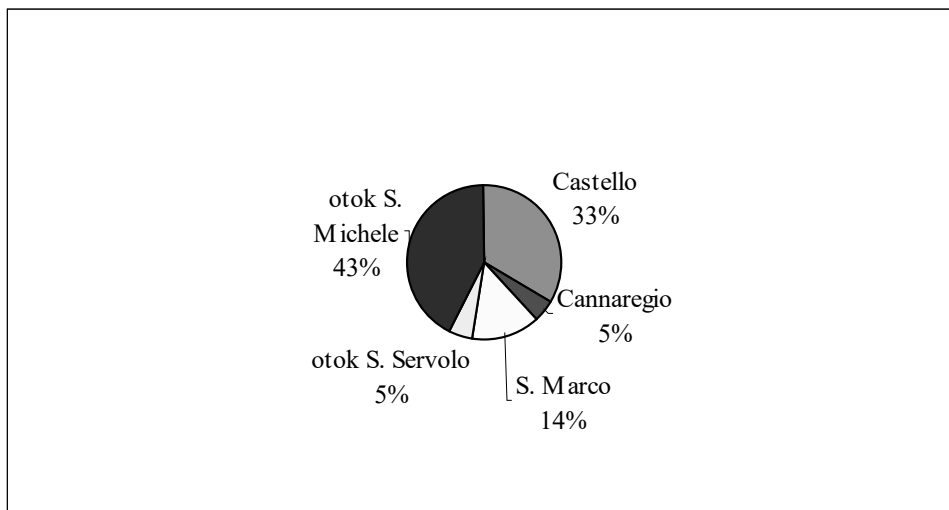
Raščlamba društvene strukture Bokelja, Budvana i Barana sahranjenih u mletačkim crkvama i na grobljima otkriva nam cijeli niz osoba i obitelji dobro poznatih u historiografiji. U Mlecima su tako vječni počinak pronašli kapetan i protuosmanski ratnik – Peraštanin Ivan Bujović (1663. ili 1664. – 1694.); kavaljer i *conte veneto* – Dobročanin Josip Ivanović (1729. – 1777.); visoki mletački časnik i kotorski plemić Stjepan Buća (1695. – 1762.); budvanski kroničar, pisac libreta i mletački kanonik Kristofor Ivanović (1618. – 1688.); višedesetljetni pravni savjetnik Mletačke Republike Tripun Vračen (1694. – 1783.) te u austrijsko doba politički djelatnik kotorski plemić Luka Valeri (umro oko 1833.). Niz zvučnih imena čitamo i s grobnica peraških kapetana iz roda Markovića, uglednih barskih pučana Alatovića, odvjetaکا kotorske plemićke obitelji Jakonja, paštrovskih protuosmanskih ratnika Medina, potomaka peraško-kotorskog roda Burović-Zmajević i drugih. Sveukupno, može se smatrati da je ta skupina useljenika, privremeno ili trajnije nastanjena u Mlecima, činila elitniji, reprezentativniji dio useljeničke skupine zavičajem s južnoga dijela istočnoga Jadrana. Nadgrobni natpisi te pokoji sačuvani nadgrobni spomenici (grobница Budvanina Kristofora Ivanovića, npr.) i danas nam – zorno ili na osnovi saznanja iz literature – svjedoče o tome.

Grobnice i nadgrobni natpisi Bokelja, Budvana i Barana preminulih u Mlecima smješteni su (ili su se nekoć nalazili) u tri mletačka gradska predjela (Castello, S. Marco i Cannaregio) te (one novijega datuma) na dva mletačka otoka – S. Servolo i S. Michele (Vidi: Grafikon 6). U samome gradu prednjači predio Castello (33% od ukupnoga broja grobnica) – stoljećima središnja zona nastanjanja useljenika zavičajem s cjelokupnog područja istočnojadranske obale.¹⁰ Riječ je o sedam grobnica, odnosno nadgrobnih natpisa (danas većim dijelom nestalih zbog rušenja ili pregradnje crkvenih zdanja), smještenih u sedam tamošnjih crkava: S. Domenico, S. Severo, S. Francesco della Vigna, S. Giovanni Battista del Tempio (S. Giovanni dei Furlani), S. Giovanni Bragora, S. Antonino i S. Maria Formosa.

Središnji predio S. Marco druga je po važnosti zona useljavanja Hrvata od Istre do Boke i Bara.¹¹ Ondje se, u dvjema crkvama (S. Moisè i S. Angelo Michele), nalaze ukupno tri

¹⁰ U predjelu Castello obitavalo je više od 40% iseljenih Hrvata (L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 452–453). Kada je riječ o useljenicima iz pojedinih gradova, čak 47% useljenika iz Kotora obitavalo je u župama predjela Castello (L. ČORALIĆ, »Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima«, str. 138–139, 154), Barani se ondje bilježe s 54% svojih useljenika (L. ČORALIĆ, *Barani u Mlecima*, str. 55–56), a Budvani su ondje zastupljeni sa čak 64% od ukupnoga broja useljenika iz toga grada (L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima«, str. 131–132, 148).

¹¹ Prema podacima iz oporučnih spisa, u predjelu S. Marco obitavalo je 20% useljenih Hrvata (L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 452). Od ukupnoga broja kotorskih iseljenika njih je 22% obitavalo u župama predjela S. Marco (L. ČORALIĆ, »Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima«, str. 139, 154); Barani se ondje bi-

Grafikon 6: Postotni razmještaj grobnica iseljenika iz Boke, Budve i Bara u mletačkim predjelima i na otocima lagune

grobnice uključene u ovo istraživanje (14% od ukupnog broja grobnica Bokelja, Budvana i Barana u Mlecima i na otocima Lagune). Naposljetku, kada je riječ o drugim dijelovima grada, jednu grobnicu bilježimo u crkvi Madonna dell'Orto u predjelu Cannaregio.¹²

Dvije su otočne lokacije za koje posjedujemo konkretne podatke o grobnicama i nadgrobnim natpisima useljenika iz južnoga dijela istočnoga Jadrana. U jednom je primjeru riječ o grobnici na Isola S. Servolo, a čak je devet grobnica smješteno na mletačkom katoličkom i pravoslavnom groblju na Isola S. Michele (43% od ukupnog broja grobnica). S obzirom da je riječ o groblju na kojem ukapanja započinju 1807. godine, jasno je da su sve ondje smještene grobnice iz 19. stoljeća.

U nastavku istraživanja načinit ćemo, krećući se od mletačkih gradskih predjela prema otocima u Laguni, kataloški pregled svih grobnica i nadgrobnih natpisa Bokelja, Budvana i Barana koji su ondje pronašli svoje posljednje počivalište. Uz osnovne sažete podatke o crkvi, odnosno groblju, donosi se i prijepis nadgrobnog natpisa te njegov prijevod na hrvatski jezik. Također se, s obzirom da je u većini primjera riječ o istaknutim i dobro znanim obiteljima i pojedincima iznose, tragom literature i drugih vrela, osnovni podatci o njihovu životnom putu i djelovanju.

Iježe s udjelom 18% od ukupnoga broja svojih iseljenika (L. ČORALIĆ, *Barani u Mlecima*, str. 57), dočim su Budvani zabilježeni s 10% useljenika (L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima«, str. 132, 148).

¹² Predio Cannaregio nije učestalo zabilježen kao mjesto obitavanja useljenika s istočnojadranskog područja (oko 12%). Usporedi: L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 452. Kotorani su tamošnje *contrade* naseljavali s 11% svojih useljenika (L. ČORALIĆ, »Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima«, str. 139, 154), a Budvani i Barani s 10% (L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima«, str. 132, 148; ISTA, *Barani u Mlecima*, str. 56).

I. Predio Castello

I. 1. Crkva S. Domenico

Uz uglednu vjersku ustanovu SS. Giovanni e Paolo, drugi dominikanski samostan i crkva S. Domenico, također smješteni u predjelu Castello, druga su po značaju ustanova Reda propovjednika u Mlecima. Crkva i samostan podignuti su 1317. godine legatom dužda Marina Zorzija (1311. – 1312.). Redovnici novoga dominikanskog samostana isprva su bili zavisni od starijeg i znamenitijeg samostana SS. Giovanni e Paolo a samostalnost djelovanja stječu 1391. godine. Samostan S. Domenico kroz povijest svojega djelovanja bio je posebno poznat kao sjedište mletačkoga suda inkvizicije (prema povelji pape Pija IV. iz 1560. godine). Zanimljivo je da je korčulanski biskup Rafael Ripa (Riva) ondje 20. siječnja 1609. posvetio obnovu i uređenje glavnoga oltara crkve S. Domenico te tom prigodom hodočasnicima koji crkvu pohode na dan godišnjice posvete udijelio četrdeset dana indulgencije. Godine 1807., u vrijeme dokidanja brojnih mletačkih crkvenih i samostanskih ustanova, samostan S. Domenico zauzele su mornaričke postrojbe, a malo zatim je zajedno s crkvom te drugim susjednim crkvenim zdanjima porušen kako bi se, prema Napoleonovoj želji, otvorio prostor za mletačke Gradske vrtove (*Giardini pubblici*).¹³

U crkvi S. Domenico nalazio se najstariji nadgrobni natpis nekoga od useljenika zavičajem iz Boke, Budve i Bara.

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*NICOLAVS BOTIGLIANVS CON[dam]. STEPHANI CATARVS SIBI ET POSTERIS VIVENS POSVIT MDXI*¹⁴

Nikola Botigliani pokojnoga Stjepana, Kotoranin, sebi i potomcima postavio je za života 1511.

Nadgrobni spomenik odnosi se na Kotoranina Nikolu pokojnoga Stjepana i podignut je 1511. godine. Iako su kotorski iseljenici prednjačili brojčanim udjelom u ukupnom zbiru hrvatskoga useljeničtva u Mlecima te je o njihovu djelovanju sačuvano mnoštvo podataka, dosad istraženi podatci iz mletačkog arhiva, a poglavito oporuke, ne otkrivaju neka druga saznanja o tome useljeniku.¹⁵

¹³ Giuseppe TASSINI, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venezia, 1863. (ristampa: Venezia, 1990.), str. 207–209; Giulio LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Venezia, 1926. (ristampa: Trieste, 1974.), str. 299; Umberto Franzoi – Dina DI STEFANO, *Le chiese di Venezia*, Venezia, 1976., str. 510–511. Podrobnije o vezama hrvatskih useljenika sa samostanom i crkvom S. Domenico vidi u: L. ČORALIĆ, »Hrvatski iseljenici i samostan S. Domenico u Mlecima (15. – 18. st.)«, u: *Humanitas et litterae: Zbornik u čast Franje Šanjeka* (priredili L. ČORALIĆ – Slavko SLIŠKOVIC), Zagreb, 2009., str. 375–395; L. ČORALIĆ, »Dominikanski samostani u Mlecima, hrvatski iseljenici i korčulanski biskup Rafael Riva (1605. – 1610.)«, *Godišnjak Muzeja grada Korčule* (prihvaćeno za objavljivanje).

¹⁴ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni veneziane*, sv. I, Venezia, 1824. (ristampa: Bologna 1969.), str. 143; ISTI, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 356.

¹⁵ Usporedi i: L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 240; ISTA, »Hrvatski iseljenici i samostan S. Domenico u Mlecima (15. – 18. st.)«, str. 385.

I. 2. Crkva S. Severo

Crkvu S. Severo u predjelu Castello podigla je duždevska obitelj Partecipazio u 9. stoljeću. Pripadala je redovnicama obližnjega benediktinskog samostana S. Lorenzo. Stradala je u požaru 1105. godine, a potom je iznova sagrađena i poslije u više navrata pregrađivana. Od 1808. godine je izvan funkcije, a 1829. godine srušena je kako bi se na njezinu mjestu podigle zgrade redarstva i gradski zatvori.¹⁶

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*STEPHANI TARTARI CADAVER HIC IACET QVI HOC SIBI VIVENS DEDICAVERAT OPVS CONSORTIQ[ue]. NEPOTI AC HAEREDIBVS SVIS ANIMAMQ[ue]. DEO HVC REDDITVRIS OSSA. OBIIT / IIII NONAS / SEPTEMB[res] / M.D.XIX.*¹⁷

Ovdje leži tijelo Stjepana Tartara, koji je ovo djelo još za života posvetio za sebe te za suprugu, nećaka i svoje baštinike, koji će dušu predati Bogu, a kosti ovamo. Umro je 4 dana prije septembarskih nona (2. rujna) 1519.

Nadgrobna ploča, čiji tragovi danas više nisu sačuvani, pripadala je obitelji Stjepana pokojnoga Balcija Tartara iz mjesta Lješević u župi Grbalj, tada pod upravnom jurisdikcijom grada Kotora.¹⁸ O životu i djelovanju Stjepana Tartara u Mlecima podrobnije nam kazuje niz vrela (oporuke) pohranjenih u mletačkome Državnom arhivu. Tartaro se u Mlecima bavio poduzetništvom i trgovinom (*bazarioto* – trgovac na malo), a obitavao je u kući koja se nalazila u vlasništvu ženskoga benediktinskog samostana S. Lorenzo u župi S. Severo. Raspoložemo s nekoliko Stjepanovih oporuka i kodicila, pisanih u razdoblju od 1505. do 1519. godine. Oporučni legati nedvojbeno svjedoče o Tartarovim iznimnim gospodarskim mogućnostima, razgranatosti poslovanja i posjedovanju znatnoga novčanog kapitala (više tisuća dukata) te ga možemo smatrati jednim od najbogatijih i najistaknutijih pripadnika hrvatske useljeničke skupine u Mlecima krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Sredstva stečena trgovačkim poslovanjem Tartaro je ulagao u nekretnine (zemljišni posjedi i stočni fond na obali rijeke Brente, kuće u Mlecima), a u rodnome je kraju posjedovao kuću i obiteljsko imanje. Osim brojnih nekretnina i velikih novčanih sredstava, Tartaro u svojim oporukama navodi brojnu i raznovrsnu pokretnu imovinu: posuđe, namještaj, predmete umjetničkog obrta, odjeću i drugo. U svojim oporučnim legatima dariva mletačke crkvene ustanove: crkve S. Fantino, samostan S. Lorenzo, hospital Madonna della Pietà te niz bratimskih udruga (bratovština topnika u crkvi S. Maria Formosa, Gospina bratovština u crkvi S. Lio, bratovština S. Marco i druge). Niz oporučnih odredaba odnosi se na Tartarovo posljednje počivalište, sudjelovanje u pogrebu i održavanje službe Božje u spomen na pokojnika. Oporučnim legatima iz 1513. i 1519. godine Tartaro izrijekom navodi kao mjesto svoga pokopa grobnicu koju je sam dao izraditi u crkvi S. Severo, smještenu ispred oltara S. Maria Maggiore. Ostavlja, nadalje, manje novčane svote za troškove nabave

¹⁶ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 599.–602.

¹⁷ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni veneziane*, sv. III, Venezia, 1830. (ristampa: Bologna, 1969.), str. 101; ISTI, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. II, Venezia, 2001., str. 1526.

¹⁸ O životu i djelovanju Stjepana Tartara vidi podrobnije: L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zagreb – Zadar, 2004., str. 235–251.

svijećnjaka i voštanica koji će gorjeti prilikom njegova pokopa; obdaruje predstavnike lokalnoga kaptola i sve one koji prisustvuju posljednjem ispraćaju te za troškove izradbe i uređenja grobnice namjenjuje pedeset dukata. Oltaru posvećenu Blaženoj Djevici Mariji u crkvi S. Severo dariva četiri dukata, dočim za opće potrebe te crkve oporučno određuje svotu od trideset dukata. Napominje kako tada svećeničku službu u crkvi S. Severo vrši Nikola iz Kotora te mu Tartaro daruje za držanje misa zadušnica tijekom jedne godine svotu od dvanaest dukata.¹⁹ Stjepan Tartaro bio je i djelatan član hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna. Godine 1508. spominje se kao obnašatelj najviše dužnosti u udruzi – predstojnik – *guardian grande*.²⁰ Hrvatska bratovština obdarena je prilikom Tartarova navođenja oporučnih legata crkvenim ustanovama u Mlecima, a članovi hrvatske bratovštine bili su dužni, prema oporučiteljevoj želji i općem pravilu udruge, nazočiti njegovu posljednjem ispraćaju.

Imućnost, ugled među pripadnicima hrvatskog iseljništva te povezanost s brojnim vjerskim ustanovama u Mlecima dokazuje i nekoliko oporuka Stjepanove supruge Helene, kćeri Bojka (*Boico*) iz Kotora. Helena je raspolagala znatnim novčanim kapitalom te upravljala i primala redovite godišnje prihode s posjeda na području rijeke Brenta. Kupnjom prodajnog mjesta (*banco*) na frekventnom trgovačkom punktu kraj Piazzes S. Marco (*Beccaria*) dodatno je razvila poslovanje, a uz pomoć svojih sunarodnjaka te suprugova nećaka Ivana obavljala je i unosne poslove s Flandrijom (trgovina suknom). Helenine oporuke i kodicili pisani su nakon Stjepanove smrti od 1525. do 1534. godine. Imenujući mjesto posljednjega počivališta, Helena izrijekom navodi grobnicu koju je njezin pokojni suprug podigao u crkvi S. Severo (*sepelire in S. Severo in archa mia dove è sepolto mio marido* – sahraniti u /crkvi/ S. Severo, u mojoj grobnici, gdje je sahranjen moj suprug). Kao i njezin suprug, Helena je namijenila određene novčane svote za troškove sahrane u toj crkvi te obdara pripadnike kaptola i bratimskih udruga koji nazoče pogrebu. U sklopu darivanja mletačkih crkava i bratovština Helena je također izrijekom izdvojila hrvatsku bratovštinu te joj ostavila manje novčane svote.²¹

I. 3. Crkva S. Francesco della Vigna

Samostan i crkva S. Francesco della Vigna ubrajaju se među mletačke crkvene i samostanske ustanove s kojima su Hrvati, osobito franjevački redovnici, stoljećima održavali posebno učestale veze. Tamošnja crkva sv. Franje »u vinogradu« zasigurno je – uz teško nadmašivu baziliku S. Maria Gloriosa dei Frari – vodeće središte franjevačkoga reda u Mlecima. Podignuta je u 13. stoljeću na mjestu gdje se, prema legendi, nalazila crkvice sv. Marka. U 16. stoljeću zdanje pregrađuju Jacopo Sansovino i Andrea Palladio. Riječ je o jednobrodnoj građevini u unutrašnjosti ukrašenoj brojnim slikarskim uradcima mletačkih majstora kista (Girolamo Santacroce, Jacopo Palma Mlađi, Domenico Tintoretto,

¹⁹ ASV, NT, b. 879, br. 311, 28. IV. 1505.; NT, b. 742, br. 58, 18. VII. 1513.; NT b. 1200, br. 150, 5. XI. 1514.; NT, b. 968, br. 442, 15. VIII. 1519.

²⁰ Guido PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964., str. 233.

²¹ ASV, NT, b. 391, br. 280, 2. V. 1525.; NT, b. 190, br. 225, 7. III. 1530.; NT, b. 1084, br. 196, 14. IX. 1534. Usporedi i: L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 245–247.

Giovanni Bellini i drugi). Ondje su teološka znanja stjecali i obavljali profesorsku službu istaknuti dalmatinski franjevac, znanstvenik, pisac i političar Andrija Dorotić (1761. – 1837.), livanjski istraživač ljekarništva Mijo Sučić (1820. – 1865.), biskup i apostolski administrator Skopske nadbiskupije Urban Bogdanović (1806. – 1863.) i brojni drugi. Smješten nedaleko od sjedišta hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna, samostan je oduvijek imao iznimno dobre veze s hrvatskom zajednicom, čiji su brojni članovi i podupiratelji nerijetko bili franjevački redovnici iz samostana *della Vigna*.²²

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*SEPVLCHRVMMARCI FIOR DET[to]. / ALATTOVICHIO ET SVORVM / HAEREDV[m]. MDXXI. DIE XX MAII.*²³

*Grob Marka Fiora, zvanog Alatović, i njegovih baštinika 1521., dana 20. svibnja.*²⁴

Obitelj Alatović ubrajala se među vodeće građanske obitelji u Baru, a osobito je bila zapažena u 16. stoljeću.²⁵ U spisima se često bilježe njihovi sukobi s barskim plemićima te su u tom stoljeću neki odvjetci bili prognani iz Bara. Ubrajali su se u uspješne pomorske trgovce i poduzetnike, raspolagali znatnom imovinom te su njihovi sukobi s plemstvom rezultat želje Alatovića za aktivnim učešćem u gradskoj upravi. Upravo je izbor pučanina Luke Alatovića za novoga opata benediktinske opatije sv. Marije Ratačke 1512. godine bio povodom jednoga od najkrvavijih sukoba između barskih plemića i pučana. Posvjeđenje tih događanja jest i pismo barskih sudaca i vijećnika napisano 10. ožujka 1512. godine. Vijeću desetorice u Mletke, a u kojem predstavnici barskoga plemstva s ogorčenjem govore o štetnosti djelovanja obitelji Alatović: *Casa di Allatouichi* jest, prema njima, *causa di ogni seditione, pericolo, tumulto, concitatrice del popolo, et origine di ogni discordia* (»Kuća Alatovića ... uzrok svake pobune, opasnosti, nereda, huškačica naroda i izvor svake nesloge«) te se mletačka središnjica moli, radi smirivanja društvenih napetosti u gradu – za brzo i učinkovito kažnjavanje članova te moćne barske pučke obitelji.²⁶ Članovi obitelji Alatović, ali i neki drugi barski pučani, zasigurno su odlukom mletačke vlasti tada bili prognani iz Bara. To nam neizravno potvrđuje dokument iz 1531. godine, u kojem Pietro Maria Diedo, načelnik i kapetan Bara, izvještava o Baranima koji su prethodnih godina izgnani, a sada traže dozvolu boravka u gradu. Predvodi ih ugledni barski građanin

²² Usporedi: G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 259–260; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 371–376; Vine MIHALJEVIĆ, »Filozofsko-teološki studij u Veneciji i studij medicine i kirurgije u Padovi bosanskog franjevca fra Mije Sučića«, *Jukić*, sv. 24/25, Sarajevo – Samobor, 1994./1995., str. 181–193; Alessandra BOCCATO, *Le chiese di Venezia*, Venezia, 2001., str. 150–153; Guido ZUCCONI, *Venezia: Guida all'architettura* (con un saggio di Donatella CALABI), Verona, 2001., str. 68; Silvano ONDA, *La chiesa di San Francesco della Vigna: guida artistica*, Venezia, 2003.; L. ČORALIĆ, »Tragovima hrvatskih franjevaca u Mlecima«, *Kačić: Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, god. 35, sv. 35, Split, 2003., str. 85–104.

²³ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 445.

²⁴ Natpis se nalazio u klastru franjevačkoga samostana, no sada je izgubljen.

²⁵ Podrobnije o barskoj obitelji Alatović, njezinim odvjetcima i njihovu djelovanju u 16. stoljeću vidi u monografiji Sava MARKOVIĆA, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, Perast, 2014., str. 565–571.

²⁶ Dokument je pohranjen u ASV, u sklopu fonda Capi del Consiglio dei Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche (skraćeno se navodi i kao Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi), b. 274, fol. 47r-47v. Dokument je objavljen u: Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije, sv. I. (Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog), prepisali i uredili L. ČORALIĆ – Damir KARBIĆ, *Monumenta Spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. LV, Zagreb, 2009., str. 40.

Marin Alatović, uz kojega su u prilogu dokumenta potpisana i ostala trojica izgnanih Barana – Marin Medi, Marko Cussa i Jakov Nuro/Suro.²⁷

Članovi obitelji Alatović zabilježeni su tijekom 16. stoljeća kao stanovnici Mletaka. Brojnost Barana tada ondje postiže svoj vrhunac, a vrlo je zapažena i njihova uloga u bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Zbirka vrijednih isprava iz povijesti hrvatske udruge, koju je prepisao upravo barski iseljenik, pisar Ivan Krstitelj Bianchi, sadrži nekoliko spisa vezanih za barski udio u njezinu članstvu. Iz 1539. godine potječe presuda u svezi s nasljedstvom pokojnoga Luke Alatovića, uglednoga barskog pučanina, no izravna veza te sudske odluke s bratovštinom nije razvidna.²⁸ Godine 1557. izvor bilježi zahtjev Katarine, kćeri Baranina Nikole Rezenića (*Reisinichi*), koja preko opunomoćenika (prokuratora) Petra Markova Alatovića potražuje od bratovštine deset dukata. Kao opunomoćenik hrvatske bratovštine bilježi se barski iseljenik *missier Pietro Fior habitante a Venezia*.²⁹ Moguće je da je Petar Markov Alatović sin Marka Alatovića, spomenuta na nadgrobnom natpisu u klausturu crkve S. Francesco della Vigna, a podatak da se u kontekstu dokumenta iz 1557. godine bilježi i Petar Fior ostavlja mogućnost, odnosno pretpostavku, da su se prezimena Alatović i Fior odnosila, makar kada je riječ o useljeničkom ogranku, na istu obitelj.

I. 4. Crkva S. Giovanni Battista del Tempio (S. Giovanni dei Furlani)

Crkva S. Giovanni del Tempio (*o dei Furlani*), usko vezana za povijest hrvatske zajednice i bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, nalazila se do 1312. godine u posjedu templarskih vitezova (*Fratres militae templi*), a nakon njihova ukinuća odredbom pape Klementa V. (1305. – 1314.) pripala je ivanovcima (*Ordo fratrum hospitaliorum Hierosolymitanorum*), koji se od 1340. godine nazivaju rodbkim vitezovima, a od 1540. malteškim vitezovima. Nakon Napoleonova osvajanja Malte, dekretom francuskih vlasti 1804. godine *Gran Priorato di Venezia* je ukinut, a njihova su imanja zaplijenjena. Tridesetih godina 19. stoljeća priorat se obnavlja, a od 1839. godine nosi naslov *Gran Priorato di Lombardia e Venezia*. Crkva S. Giovanni Battista del Tempio i priorska palača vraćeni su im 1841. godine.³⁰ U crkvi S. Giovanni del Tempio nalazilo se, od njezina osnivanja 1451. godine do izgradnje vlastitoga sjedišta 1551. godine, sjedište hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna. U crkvi je bratovština imala svoj oltar, kao i pravo na grobnice za pokop svojih preminulih

²⁷ ASV, Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi, b. 274, fol. 58r-58v. Usporedi i: Pisma i poruke rektora Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog, str. 55–56. O društvenim nemirima u Baru vidi: L. ČORALIĆ, »Staleški raskol – tragom građe o društvenim sukobima u Baru u prvoj polovici XVI. stoljeća«, *Povijesni prilozi*, god. 26, br. 32, Zagreb, 2007., str. 63–91.

²⁸ ASD, Cattastico della Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata (dalje: Cattastico), fol. 64r (1. VIII. 1539.).

²⁹ ASD, Cattastico, fol. 188v (27. IX. 1557.). Usporedi i: L. ČORALIĆ, *Barani u Mlecima*, str. 123.

³⁰ Francesco SANSOVINO, *Venetia, città nobilissima et singolare*, Venezia, 1663. (ristampa: Venezia, 1968.), str. 47; G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 297; Cesare ZANGIROLAMI, *Storia delle chiese, dei monasteri e delle scuole di Venezia rapinate e distrutte da Napoleon Bonaparte*, Venezia, 1902., 1962.², str. 123–124; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 370. Usporedi i: <http://www.ordinemaltaitalia.org/gran-priorato-di-lombardia-e-venezia-storia> (pregledano: 20. IX. 2015.).

članova.³¹ Brojne pregradnje i preuređenja unutrašnjosti crkve rezultirali su time da danas većina grobnica ne postoji, odnosno da su kameni natpisi koji o njima svjedoče izmješteni na drugo mjesto.³²

Natpis na talijanskome jeziku glasi:

*SEPULTURA DEL Q[uondam]. VICENZO Q[uondam]. TRIFON / MARCOVICH DA PERASTO ET DI M[issière]. PIERO / ET LUCA FRATELLI ET DE SUOI HEREDI / MDCXXVIII.*³³

Grobnica pokojnog Vicka pokojnog Tripuna Markovića iz Perasta i braće, gospode Petra i Luke te njihovih nasljednika, 1628.

Peraški pomorci i brodari u Mlecima učestalije su prisutni od 17. stoljeća, a u 18. stoljeću su, uz Dobročane i Prčanjane, vodeća bokeljska zavičajna skupina u gradu na lagunama. Tradicionalno čvrsto povezani s Katoličkom crkvom, ali i sa svojim sunarodnjacima, Peraštani su u ranonovovjekovnoj povijesti bratovštine sv. Jurja i Tripuna bili među dominantnijim članovima, a među njima izrijekom se često bilježe i odvjetci pomorske obitelji Marković. Iz te se obitelji kao predstojnici hrvatske bratovštine bilježe Vicko (1643.), Gabrijel (1676.), Vicko (1716.) i Nikola (1768.).³⁴

U ovome natpisu spomenuti Vicko Tripunov Marković bio je zapažen peraški pomorac i trgovac koji se u vrelima javlja od sedamdesetih godina 16. stoljeća. Djelovao je na uspostavi trgovačkih veza Boke i Dalmacije s albanskim područjem (tada pod osmanskom vlašću) te je nedaleko od luke Drač uz potporu tamošnjih vlasti osnovao pristanište koje je trebalo poslužiti za bokeljske pomorce i njihovo trgovačko poslovanje s Albanijom. Taj pokušaj, kako se čini, nije urodio plodom te su mu Osmanlije uskoro zapalile brod i zarobile ga zajedno s cjelokupnom posadom.³⁵ Luka Tripunov Marković Peraštanin je koji se bilježi četrdesetih godina 17. stoljeća, ali nismo sigurni je li tu riječ o osobi navedenoj na nadgrobnoj ploči u crkvi S. Giovanni Battista del Tempio. Riječ je o zapaženom pomorskom kapetanu i sudioniku protuosmanskih djelovanja na bokeljskome području u doba

³¹ Podrobnije o vezama bratovštine sv. Jurja i Tripuna s crkvom S. Giovanni Battista del Tempio vidi u: L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 217–219, 223–227; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 162–164.

³² Takav je slučaj sa zajedničkom grobnicom bratovštine sv. Jurja i Tripuna koja se nalazila u sredini crkve ispred oltara posvećenog sv. Jurju i Tripunu. Natpis glasi: *SEPULTURA DELLA SCUOLA / DI SS. GIORGIO E TRIFON / DALLA NAZION DALMATINA / RINOVATE L'ANNO 1758*. Usporedi: E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 596. Zabilješku o natpisu, kao i njegovu fotografiju, donosi Tullio VALLERY u radu »Una doverosa rivendicazione«, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 51/2, Venezia, 2006., str. 9.

³³ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 599. Grobnicu spominje Miro MONTANI u svome radu »Pomorstvo Perasta u portretima brodova«, u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962*, sv. II, Zagreb, 1962., str. 1873. Autor teksta navodi kako su ondje pokopani Vicko Marković i njegov sin jedinac (njegovo ime izrijekom ne navodi). Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Grobnice hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u mletačkoj crkvi malteškoga reda (S. Giovanni Battista del Tempio)«, str. 9.

³⁴ G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 233–235; L. ČORALIĆ, »Peraštani u Mlecima (15.–18. stoljeće)«, str. 208. Kao obični članovi bratovštine bilježe se i Grgur Markov Marković (1724.) i Krsto Lukov Marković (1733.). Usporedi: ASD, Capitolar della Veneranda Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata, anno 1724, 1733.

³⁵ Pavao BUTORAC, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999., str. 35; ISTI, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: Politički pregled*, Perast, 2000., str. 27.

Kandijskoga rata, osobito u vrijeme izravnih osmanskih napada na Perast, a spomena je vrijedna i njegova uloga u svezi s višegodišnjim sukobima Kotora i Perasta glede patronata nad opatijom sv. Jurja pred Perastom.³⁶

I. 5. Crkva S. Giovanni in Bragora

Crkva S. Giovanni in Bragora (S. Giovanni Battista in Bragora), smještena nedaleko od »Hrvatske obale« (*Riva degli Schiavoni*), podignuta je početkom 8. stoljeća. Pregrađivana je u 9., 12. i 15. stoljeću, a najnovije pregradnje učinjene su 1728. godine. I danas je u funkciji kao jedna od aktivnijih crkava u predjelu Castello.³⁷

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*IOANNIS BUIOUICH / OSSIBUS / QUAE HIC PONENDA CURAUIT, / VICENTIVS
FRATER / SIBIQUE POSTERIS / AC PERASTI CAPITANEIS / SEPULCHRUM PARAUIT
/ XVI AUG[usti] 1694³⁸*

Grob je kostima Ivana Bujovića, koje se ovdje pobrinuo položiti, pripremio brat Vicko, kao i sebi, potomcima i peraškim kapetanima, 16. kolovoza 1694.

Obitelj Bujović stoljećima se ubrajala u najpoznatije peraške rodove.³⁹ Odvjetci te obitelji istaknuli su se kao pomorski trgovci i vrsni ratnici u mletačkoj vojnoj službi. Kapetan Ivan Bujović, čiji posmrtni ostatci počivaju u crkvi S. Giovanni in Bragora, sin je Stjepana Bujovića. Djelovao je u drugoj polovici 17. stoljeća, a status imućnoga peraškog građanina stekao je baveći se razgranatom pomorskom trgovinom. U vrijeme mletačko-osmanskih ratova istaknuo se u pomorskim bojevima, a godine 1686. zarobio je četiri tartane ulcinjskih gusara. Godine 1691. stekao je od mletačkih vlasti, zajedno s bratom Vickom, posjed kraj Risna.⁴⁰ Umro je u 32. godini u Mlecima te je ondje pokopan 16. kolovoza 1694. u obiteljskoj grobnici koju je dao podići njegov brat Vicko. Grobnica s mramornom grobnom pločom i natpisom sačuvana je do danas. Smještena je na lijevoj strani središnje lađe, u blizini oltara Presvetoga Sakramenta.⁴¹

Ivanov brat, ratnik i pomorac Vicko Bujović (1660. – 1709.), znamenita je osoba bokeljske povijesti. Djelujući u mletačkoj vojnoj službi, Vicko se posebno istaknuo tijekom Morejskoga rata (1684. – 1699.). Sudjelovao je i dao zapažen prinos u bitkama kod utvrde Suda (*Souða*) na Kreti (1686.), prilikom osvajanja Herceg Novoga (1687.) i pri prvom mletačkom osvajanju Trebinja (1689.). Godine 1694. ratovao je na navi *Santa Croce* u

³⁶ Podrobnije vidi u: P. BUTORAC, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: Politički pregled*, str. 41–42, 53, 56, 61; L. ČORALIĆ, *Iz prošlosti Boke: Odabrane teme*, str. 80; ISTA, »Grobnice hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u mletačkoj crkvi malteškoga reda (S. Giovanni Battista del Tempio)«, str. 10–11.

³⁷ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 53–54; G. Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario*, str. 295–298; A. BOCCATO, *Le chiese di Venezia*, str. 136–137.

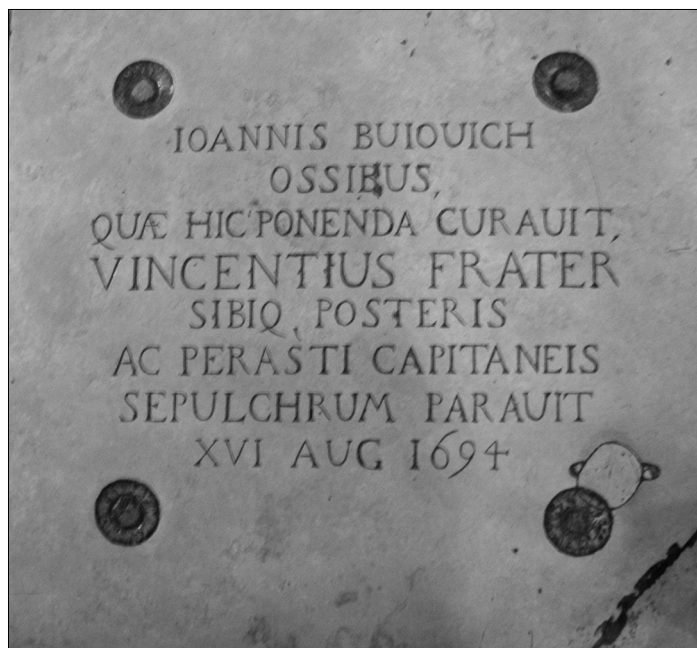
³⁸ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 560.

³⁹ Podrobnije o obitelji Bujović vidi tekst Tatjane RADAUŠ u *Hrvatskom biografskom leksikonu* (dalje: *HBL*) sv. II, Zagreb, 1989., str. 457–460. Vidi i ondje navedenu dodatnu literaturu.

⁴⁰ Podrobnije o Ivanu Bujoviću vidi tekst T. RADAUŠ u: *HBL*, sv. II, str. 457–458.

⁴¹ Grobnicu Ivana Bujovića spominje M. MONTANI u radu »U sjemini zbivanja zlatne epohe Perasta«, u: *12 vjekova Bokeljske mornarice* (ur. Danilo KALEZIĆ), Beograd, 1972., str. 64, 69. Usporedi i: L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 247–250.

sklopu mletačke ratne flote u albanskim vodama, a od 1695. godine djelovao je kao guverner flotile koja štiti mletačke plovne putove od gusarskoga brodogovlja. Od 1694. godine bio je kapetan Perasta, a 1704. godine, poradi iskazanih zasluga u mletačkoj vojnoj službi, stekao je posjed Kumbor kraj Herceg Novoga i nasljedni naslov *conte feudatorio*. Godine 1708. Peraštani su ga svrgnuli s kapetanske časti, a potom je ubijen u jednom uličnom sukobu. Povijesna svjedočanstva o Vicku Bujoviću i njegovim pomorskim podvizima sačuvana su u više onodobnih zapisa i kronika, a njegov je lik našao svoje mjesto i u pjesničkim djelima Petra Kanavelića i Andrije Kačića Miošića.⁴² Tijekom svojega života Vicko je, poradi vojnih obveza i potreba pomorske trgovine, bio intenzivno povezan s Mlecima. Ondje ga je zatekla i smrt brata Ivana te je na njegov poticaj sagrađena mramorna grobnica u crkvi S. Giovanni in Bragora. Grobnica nije bila namijenjena samo članovima obitelji Bujović, već je, kako svjedoči natpis, trebala poslužiti kao posljednje počivalište peraških kapetana koje smrt zatekne u Mlecima.

Sl. 1: Grobnica peraške obitelji Bujović u crkvi S. Giovanni in Bragora u predjelu Castello (1694.). Smještena je na lijevoj strani središnje lađe, u blizini oltara Presvetoga Sakramenta i predstavlja vrijedno svjedočanstvo o nekad vrlo djelatnoj bokeljskoj zajednici u Mlecima (foto: Laura Dominis).

⁴² O Vicku Bujoviću postoji opsežna literatura. Usporedi tekst Vinka FORETIĆA u: *HBL*, sv. II, str. 459–460 i ondje naveden opsežan popis literature.

I. 6. Crkva S. Antonino

Crkvu S. Antonino, smještenu u neposrednoj blizini sjedišta hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna, dala je, prema tradiciji, podići mletačka plemićka obitelj Badoer u 7. stoljeću. U izvorima se bilježi od 12. stoljeća, a današnji oblik duguje arhitektonskim preinakama koje je u 17. stoljeću načinio Baldassare Longhena. Danas je izvan funkcije i teško je dostupna za posjetitelje.⁴³

Natpis na talijanskome jeziku glasi:

*D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. / CONTE K[avaliere]. R GIVSEPPE IVANOVICH / DEL Q[uondam]. CO[nte]. LUCA / DA DOBROTA / MORÌ DI ANNI XLVII. / ADI XVII. NOV[embre]. MDCCLXXVII.*⁴⁴

Bogu najboljem i najvećem. Konte kavaljer Josip Ivanović pokojnoga kontea Luke iz Dobrote umro je u 47. godini, dana 17. studenoga 1777.

Navedena grobnica odnosi se na glasovitoga dobrotskog pomorca i ratnika Josipa Lukova (1729. – 1777.), koji je zajedno s bratom Markom, koji je poginuo u bitci, 1756. godine porazio šambek tripolitanskoga gusara Hadži Ibrahima kraj atenske luke Pirej. Vijest o velikoj pobjedi dobrotskih pomoraca odjeknula je kršćanskom Europom, a Josip je iste godine odlikovan naslovom *conte veneto* i *cavaliere di San Marco*. Podvig braće Ivanović opjevan je u drugom izdanju *Razgovora ugodnog* Andrije Kačića Miošića u pjesmi »Od kavalira Marka Ivanovića iz Dobrote od Boke kotorske« i u spjevu peraštanskoga pjesnika i dobrotškoga župnika Ivana Antuna Nenadića, *Šambek satirisan Božjom desnicom*, Mleci, 1757. U sjedištu bratovštine sv. Jurja i Tripuna nalazi se zavjetna slika obitelji Ivanović s prikazom bitke iz 1751. godine (Podvig Marka Ivanovića nad tripolitanskim gusarima u Patraskom zaljevu), rad Tiepolova učenika Francesca Fontabassa. Ondje je i slika, dar Josipova oca Luke, koja prikazuje ulazak Krista u Jeruzalem, s portretom donatora, 1746.⁴⁵

Članovi obitelji Ivanović bili su među najučestalije prisutnim članovima bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima. Treba naglasiti da su Ivanovići, osim po velikom broju članova, bili izrazito zapaženi i kao obnašatelji najviših dužnosti u upravi udruge te ih stoga u velikom broju bilježimo kao predstojnike (osam), zamjenike predstojnika (pet), vikare (tri), pisare (tri) i dekane (petnaest). U bratovštini su učestalije prisutni od konca 17. stoljeća, a najintenzivnije djeluju tijekom 18. i 19. stoljeća. Među članovima i dužnosnicima koji su se brojem godina, i desetljeća, posebno istaknuli u radu hrvatske bratovštine izdvajaju se Antun Lukov (1778. – 1807.), Josip Lukov (1753. – 1776.), Luka Antunov (1787. –

⁴³ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 31; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 315.

⁴⁴ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 152.

⁴⁵ N. LUKOVIĆ, *Boka Kotorska*, str. 131; Marko BOŠKOVIĆ, »Herojski podvizi bokeljskih pomoraca – Dobrota«, *GPMK*, sv. 13, Kotor, 1965., str. 181–189; Antun TOMIĆ, »Pomorstvo Dobrote na portretima brodova«, *GPMK*, sv. 24, Kotor, 1976., str. 82–85; G. PEROCCO, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984., str. 42–43; L. ČORALIĆ, »Dobrotski vitezovi Ivanovići«, *Matica. Časopis Hrvatske matice iseljenika*, god. XLVI, br. 2, Zagreb, 1996., str. 40–41; *HBL*, sv. VI, Zagreb, 2005., str. 157–158 (tekst: Miljenko FORETIĆ); Piero PAZZI, *I Cavalieri di San Marco: Storia documentata*, Perasto, 2008., str. 279–280; A. Tomić, *Dobrota: Povijesnica bokeljskoga pomorstva (pomorska i kulturna povijest Dobrote XVI–XX st.)*, Dobrota, 2009., str. 243.

1808.), Luka Petrov (1735. – 1758.), Vicko Lukov (1787. – 1809.) i drugi. Ovdje spomenuti ratnik i pomorac Josip Lukov bio je predstojnik bratovštine 1762. i 1770. godine. U 19. stoljeću članovi obitelji Ivanović također su među najzastupljenijim Bokeljima u najvišim tijelima bratovštine. Kao predstojnici bilježe se, uz prethodno navedene, još i Josip Stijepov (1799.), Vicko (1798., 1817. – 1818.), Dominik (1815. – 1816., 1819. – 1823.), Luka Josipov (1824. – 1825.), Marko (1831. – 1836.), Josip (1837. – 1846., 1848. – 1852., 1853. – 1855.) i Antun (1848. – 1852., 1888. – 1897.).⁴⁶

I. 7. Crkva S. Maria Formosa

Crkva S. Maria Formosa, smještena u srcu predjela Castello, podignuta je – prema tradiciji, u 7. stoljeću. U izvorima se prvi put bilježi 1060. godine, a koncem 15. stoljeća pregrađena je prema nacrtima Marca Codussija. Crkva je pregrađivana i u sljedećim stoljećima, odnosno 1541., 1604., 1689., 1842. i poslije 1916. godine. Zdanje je specifično i poznato po dvjema glavnima fasadama, jedna upravljena na kanal i druga okrenuta prema trgu. U crkvi su se stoljećima nalazile kapele i oltari nekoliko mletačkih bratovština: topnika, prodavača voća i škrinjara. Među slikarskim djelima u unutrašnjosti crkve posebno se izdvaja Vivarinijev triptih s prikazom Gospe od Milosrđa, rođenjem Djevice i susretom sv. Joakima i sv. Ane (1473.) te prikaz mučeništva sv. Barbare, zaštitnice topnika, u izvedbi Giuseppea Torrettija 1719. godine.⁴⁷

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. TRYPHONI COMITI DE VRACHIEN MARINI FILIO / NOBILI ASCRIVIENSI / A SECRETIS CONSILIIS SER[enissi]. MAE VENETAE REIP[ubli]. CAE / VIRO SCIENTIA ET MORVM SANCTITATE / EX VETERI DISCIPLINA INLVSTRI / PATRVO AMANTISSIMO / DE RE FAMILIARI AC PVBLICA OPTIME MERITO / MARINVS TRYPHON PASCHALIS FRATRES / MOERENTES POSVERE. / DEVIXIT ANNOS NATVS NONAGINTA / A SVSCEPTO PVBLICO MUNERE DVO DE SEXAGINTA. / ANNO MDCCLXXXIII. XVII. KAL[endas]. DECEMBRIS.*⁴⁸

Bogu najboljem i najvećem. Tripunu konteu Vračenu, sinu Marinovu, plemiću kotorskome, iz tajnih vijeća presjajne Mletačke Republike, mužu slavnom po učenosti i svetosti života prema staroj disciplini, preljubljenom stricu, za obiteljsko i javno dobro najzaslužnijem, tugujući postaviše braća Marin, Tripun i Paskval. Umro je star devedeset godina, pedeset i osam od početka javnog djelovanja, godine 1783., 17 dana prije decembarskih kalenda (15. studenoga).

Grobnica u crkvi S. Maria Formosa pripadala je kotorskome plemiću Tripunu Vračenu (Wrachien, Vrachien, Urachien; 1694. – 1783.), u 18. stoljeću jednome od najistaknutijih Bokelja djelatnih u Mlecima. Prema upisu u matičnu knjigu krštenih župe sv. Tripuna,

⁴⁶ G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 235–236; L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: Dobrotski rodovi i Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (od XVII. do početka XIX. st.)«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 42, Zagreb – Zadar, 2000., str. 232–234.

⁴⁷ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 384–387; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 379–383; G. ZUCCONI, *Venezia: Guida all'architettura*, str. 54; A. BOCCATO, *Le chiese di Venezia*, str. 142–145.

⁴⁸ E. A. CICOĞNA, *Corps delle iscrizioni di Venezia*, sv. II, Venezia, 2001., str. 953–954.

rodio se u Kotoru 24. veljače 1694. godine, a, kao što svjedoči i nadgrobni natpis, bio je sin kotorskog plemića Marina Vračena i supruge mu Vicke. Sam čin krštenja održao se čak šest mjeseci nakon rođenja, 6. rujna 1694., a Tripuna je krstio sam ondašnji kotorski biskup Marin Drago.⁴⁹ Studij prava završio je u Padovi te je potom neko vrijeme djelovao kao advokat u Zadru. Oko 1725. godine pozvan je u Mletke, gdje je kao pravni savjetnik države (*Consultore di Stato in iure*) ostao do konca svoga života, obnašajući rečenu službu skoro šezdeset godina. Vračen je bio čuven kao vrhunski intelektualac svoga doba, bibliofil (katalog njegove knjižnice opseže gotovo četiristo stranica) i sakupljač umjetničkih djela. Drži se, prema napomeni Alberta Fortisa u djelu *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* (Mleci, 1771.), da je upravo Vračen bio jedan od ključnih poticatelja talijanskome prirodoslovcu za njegov put po Dalmaciji. Njegova bogata rukopisna ostavština, još nedovoljno istražena, pohranjena je u knjižnicama *Biblioteca Marciana* i *Museo Correr* u Mlecima.⁵⁰

II. Predio S. Marco

II. 1. Crkva S. Moisè

Jedna od mletačkih crkava s kojom su iseljeni Hrvati imali posebno učestale veze postankom je drevna crkva S. Moisè, smještena u predjelu S. Marco, u jednom od najfrekventnijih i trgovački najživljih dijelova grada. Prema starim kronikama prvotno je zdanje crkve podignuto koncem 8. stoljeća inicijativom domaćih obitelji Artigeri i Scopari i bilo je posvećeno sv. Viktoru. Godine 947. crkvu je dao pregraditi plemić Moisè Venier te od tada nosi naziv S. Moisè. Nakon velikoga požara 1105. godine crkva je ponovno pregrađena, da bi današnju vizuru dobila u drugoj polovici 17. stoljeća. Crkva je župna i danas u svojim granicama obuhvaća i crkve S. Marco, S. Maria del Zobenigo, S. Fantin i S. Croce delli Armeni. Današnjim zdanjem crkve S. Moisè dominira barokna graditeljska forma, posebno izražena masivnom i dekorativnom izražajnom fasadom koja dominira trgom,⁵¹ dovršenom 1668. godine kao projekt Alessandra Tremignona. U unutrašnjosti zdanja su skulpture i slike koje datiraju u 17. i 18. stoljeće, a među kojima se posebno izdvaja Tintorettovo Pranje nogu te Posljednja večera, atribuirana Palmi Mlađem. Monumentalni glavni oltar djelo je Heinricha Meyringa. Zanimljivo je, u sklopu ovoga panoramskog pregleda kulturno-povijesnih obilježja crkve S. Moisè, spomenuti da se u središnjoj lađi nalazi nadgrobni spomenik Škota Johna Lawa (1671. – 1729.), osnivača Zapadne kompa-

⁴⁹ Biskupski arhiv u Kotoru (dalje: BAK), Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih II. (1662. – 1701.).

⁵⁰ Šime LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara, 1856., str. 304–305; Stanko ŠKERLJ, »Trifun Vračen«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, sv. 18, br. 1-2, Beograd, 1938., str. 411–423; L. ČORALIĆ, »Iseljenci iz grada Kotora u Mlecima (XV.-XVIII. st.)«, str. 150; Viktorija FRANIĆ TOMIĆ – Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Književnost ranog novovjekovlja u Boki kotorskoj: Hrestomatija za studente (Tekstovi, pisci, dokumenti)*, Zagreb, 2015., str. 197–198.

⁵¹ Prema mišljenima brojnih povjesničara umjetnosti fasada crkve je pretenciozna i nezgrapna graditeljska izvedba. John Ruskin, u za njega svojstvenom karakterističnom bijesu prema baroku, naziva je najnespretnije izvedenom crkvom u Mlecima. Usporedi: John RUSKIN, *Le pietre di Venezia*, Milano, 1994, str. 419–420.

nije za istraživanje doline rijeke Mississippi, koji je, nakon financijskog kraha, posljednje godine života proveo u Mlecima.⁵²

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. / CONSCIVS MORTIS, NESCIVS HORE / NE PREVENIA-
TVR, PREVENIT / HANC VRNAM SVO CINERI PARANDO / CHRISTOPHORVS IVA-
NOVICH / L[egum]. V[triusque]. D[octo]. DIVI MARCI CANONICVS / MDCLXXXIV*
*Bogu najboljem i najvećem. Svjestan smrti, no nesvjestan časa, kako ne bi bio preteknut,
pretekao je nju, pripremivši ovu urnu za svoj pepeo. Doktor obaju prava, kanonik Svetoga
Marka, Kristofor Ivanović, 1684.*

Među najmonumentalnije, i danas zorno vidljive, spomenike podignute nekom Hrvatu u Mlecima ubraja se onaj mletačkoga književnika budvanskoga podrijetla Kristofora Ivanovića (1618. – 1688.). Školovao se u Italiji, gdje je postigao doktorat obaju prava. U Budvi je djelovao kao kanonik, bilježnik stolnoga kaptola i učitelj. Najkasnije 1656. godine odlazi u Mletke, gdje od 1657. djeluje kao tajnik Leonarda Pezzara, prokuratora bazilike S. Marco, a od 1681. godine do smrti kanonik je te bazilike. Autor je povijesti mletačkih baroknih kazališta (*Minerva al tavolino*, Venezia, 1681., 1688.), pjesničkih zbirki te čitava niza libreta, među kojima su najpoznatiji *L'amor guerriero* (1663.), *La Circe* (1665.), *Il Coriolano* (1669.), *La costanza trionfante* (1673.) i *Lizimaco* (1674.). Godine 1684. dao je ispred ulaza na pobočna vrata crkve S. Moisè podići nadgrobnu ploču i velebni nadgrobni spomenik, rad baroknog mletačkog kipara Marca Beltramea. Mramornu nadgrobnu ploču ukrašava po sredini obiteljski grb Ivanovića (zmija ovijena oko stabla proždire čovjeka), vidljiv i na spomeniku iznad pobočnih vrata. Iznad groba nalazi se raskošan nadgrobni spomenik na kojemu je uklesan natpis:

*DIVINOR[um]. IN SE BENEFICIOR[um] / CUSTOS / TEMPORIS AC MORTIS / VIN-
DEX / AETERNITATIS MEMOR / NON SIBI SED DEO / VIVENS / CHRISTOPHOR IVA-
NOVICH / EX HORIS IN AEVUM.*

Čuvar dobročinstava što mu ih Bog učini, branitelj života i smrti, spominjući se vječnosti, živeći ne za sebe, nego za Boga, Kristofor Ivanović, iz vremenitog u vječno.

Ispod natpisa urezana je godina *MDCXIIIC*⁵³, dok se nešto niže, ispod anđelčića, nalazi Ivanovićevo poprsje, ispod kojega je urezano: *AET[atis]. AN[norum]. LXX*. Uklesane godine svjedoče da je Ivanović umro 1688. godine u sedamdesetoj godini života. Iz samog teksta natpisa doznajemo da je Ivanović bio doktor obaju prava te kanonik bazilike S. Marco.⁵⁴

⁵² Osnovne podatke o crkvi S. Moisè vidi u: G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 421–424; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 516–519; G. ZUCCONI, *Venezia: Guida all'architettura*, str. 98; A. BOCCALO, *Le chiese di Venezia*, str. 28–29.

⁵³ Datacija je izražena na način da se od godine 1700. odbije dvanaest godina te se tako dolazi do 1688. godine u kojoj je Ivanović preminuo.

⁵⁴ Podrobnije o Kristoforu Ivanoviću vidi u: Francesco Maria APPENDINI, *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa, 1811., str. 48–49; Arnolfo BACOTICH, »Cristoforo Ivanovich (1618-1688), poeta, drammaturgo e storico del teatro«, *Archivio storico per la Dalmazia*, god. XII, sv. XXIII, fasc. 135, Roma, 1937., str. 107–120; Dušan BERIĆ, »Književna djelatnost Budvanina Krste Ivanovića«, u: D. BERIĆ, *Iz književne prošlosti Dalmacije*, Split, 1956., str. 83–92; Norbert DUBOWY, »Un dalmata al servizio della Serenissima. Cristoforo Ivanovich, primo storico del melodramma«, u: *Il teatro musicale del rinascimento*

Sl. 2 i 3: Nadgrobni spomenik i ploča budvanskog kroničara i mletačkog kanonika Kristofora Ivanovića (1618. – 1688.). Spomenik, vrhunsko djelo baroknog mletačkog kipara Marca Beltramea, ubraja se među najznačajnije i najbolje očuvane spomenike takve vrste podignute u čast nekog hrvatskoga iseljenika u Mlecima (foto: Laura Dominis).

II. 2. Crkva S. Angelo Michele (1)

Crkvu S. Angelo Michele, u kojoj su se nalazile dvije grobnice istaknutih kotorskih plemića, podigla je mletačka plemićka obitelj Morosini u 10. stoljeću. Isprva je bila posvećena sv. Mauru, a nakon obnove 1069. godine posvećena je sv. Mihovilu arkandelu. Pregrađena je u 15. i 17. stoljeću. Ukinuta je 1810. godine i porušena 1837. godine.⁵⁵

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. / STEPHANO COMITI DE BVCCHIA / PATRITIO ASCRI-
VIENSI / VENETARVM LEGIONVM / LEGATO / CVM SVA TYM MAIORVM VIRTUTE
/ CLARISSIMO / FRANCISCVS FRATER EQVITVM PRAEFECTVS / FRATRI AMANTI-*

e del barocco, tra Venezia Giulia e Dalmazia: idee accademiche a confronto (a cura di Ivano CAVALLINI), Trieste, 1991., str. 21–31; Ivo BANAC – S. PROSPEROV NOVAK – Branko SBUTEGA, *Stara književnost Boke*, Zagreb, 1993., str. 59–65; I. CAVALLINI, *I due volti di Nettuno: Studi su teatro e musica a Venezia e in Dalmazia dal Cinquecento al Settecento*, Parma, 1994., str. 93–118; S. PROSPEROV NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. 3, Zagreb, 1999., str. 363, 396–398; L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: budvanska zajednica u Mlecima (XV–XVIII. st.)«, str. 142–143; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 254–255; *HBL*, sv. VI, str. 162–164 (tekst: M. FORETIĆ); Eleanor SELFRIDGE-FIELD, *Song and Season: Science, Culture, and Theatrical Time in Early Modern Venice*, Stanford (CA), 2007., str. 276–278; V. FRANIĆ TO-MIĆ – S. PROSPEROV NOVAK, *Književnost ranog novovjekovlja u Boki kotorskoj*, str. 192–196.

⁵⁵ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 22–23.

*SSIMO / MOERENS POSVIT / OBIIT NONIS DECEMBRIBVS / AETATIS ANNO LXVIII SALVTIS MDCCLXII.*⁵⁶

Bogu najboljem i najvećem. Stjepanu, konteu Buća, kotorskome plemiću, legatu mletačkih legija, preslavnom kako po svojim tako i po vrlinama predaka, tugujući je najljubljenijem bratu postavio brat Franjo, zapovjednik konjaništva. Umro je na decembarske none (5. prosinca), u 68. godini života, a Spasa 1762.

Nadgrobnni natpis pripadao je kotorskome plemiću i časniku u mletačkoj vojsci Stjepanu Bući, preminulom u Mlecima 1762. godine. Nadgrobnni natpis dao je podići Stjepanov brat Franjo.⁵⁷

Rod Buća (*Bucchia*) ubrajao se među vodeće kotorske plemićke obitelji, a njegovi brojni odvjetci imali su stoljećima iznimno važnu ulogu u političkome, vojnome, kulturnome i crkvenome životu Boke. Neki članovi obitelji, poglavito tijekom 17. i 18. stoljeća, istaknuli su se u mletačkoj vojnoj službi i kao papinski opunomoćenici za rješavanje spornih pitanja na mletačko-osmanskoj granici u bokeljskome zaleđu.⁵⁸ Jedan se Franjo Buća bilježi tijekom Drugoga morejskog rata (1714. – 1718.) kao kapetan postrojbe *Croati a cavallo* (*Cavalleria Croati*) u pukovnji šibenskoga plemića, pukovnika Nikole Divnića.⁵⁹ Drugi Franjo Buća, o kojemu je vjerojatno riječ u tome natpisu, bilježi se sedamdesetih godina 18. stoljeća kao visoki časnik (*sargente generale*)⁶⁰ i zapovjednik vojne posade u Kninu do 1778. godine.⁶¹ Vjerojatno je njegova kći Franka (Franceskina) Buća, koja je svoju oporuku sastavila u Mecima 1780. godine.⁶²

Na osnovi dostupnih saznanja iz izvora i literature nisu nam, nažalost, poznati detaljniji podatci o Stjepanu Bući. U trenutnoj fazi istraživanja razvidan nam je jedino podatak o njegovu krštenju. Naime, Stjepan, sin Jerolima Buće, konjaničkog kapetana, i supruge mu Tripune kršten je u 26. lipnja 1695. godine u kotorskoj katedrali sv. Tripuna.⁶³ Vjerojatno je riječ o jednom od niza tadašnjih visokih časnika Mletačke Republike koji su sredinom i početkom druge polovice 18. stoljeća zapovijedali postrojbama oltramarina te ga je upravo zbog vrlo »mobilne« vojne službe teško pronaći i pratiti u izvorima.

⁵⁶ E. A. CICOĞNA, *Corpvs delle iscrizioni veneziane*, sv. III, Venezia, 1830. (ristampa: Bologna, 1969.), str. 173.

⁵⁷ L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 255–256.

⁵⁸ Detaljnije o obitelji Buća i njezinim pojedinim istaknutim članovima vidi tekst Stjepana KRASIĆA i T. RADAUŠ u: *HBL*, sv. II, str. 410–417.

⁵⁹ ASV, Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli, b. 807. i 808. Cavalleria Croati. Ruoli delle compagnie Reggimento Difnico Nicolò.

⁶⁰ ASV, Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli, b. 782-786. Cavalleria Croati. Ruoli delle compagnie Reggimento Bucchia Francesco.

⁶¹ Na osnovi dukale dužda Alvisea Moceniga, upućene generalnom providuru Dalmacije Alviseu Foscariju (14. II. 1778.) saznajemo da je u mletačkom Coleggiju 11. II. 1778. odlučeno da se *sargente maggiore di battaglia Rade Maina* imenuje guvernerom (zapovjednikom tvrđave i posade; služba koja traje tri godine) u Kninu. Na toj je dužnosti zamijenio *sargente generale conte Francesco Buchia*. Usporedi: DAZd, SGP: Alvise Foscari (1778. – 1780.), kut. 190, knj. I, fol. 33r.

⁶² ASV, NT, b. 212, br. 30, fol. 49v-51r, 20. VIII. 1780.

⁶³ BAK, Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih IV (1724. – 1775.). Gotovo godinu ranije u toj je crkvi kršten i stariji mu brat Franjo Antun (17. IX. 1792.).

II. 3. Crkva S. Angelo Michele (2)

Drugi natpis u crkvi S. Angelo Michele odnosi se na kotorskoga plemića Franju Jakonju (rođenog 11. srpnja 1731. u Kotoru) i njegovu obitelj.

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*D[eo]. O[ptimo]. M[aximo]. / FRANCISCO COMITI IACOGNA / PATRITIO ASCRIVIENSI / ANTONIVS PATER ET TRYPHON PATRVVS / SIBIMET IPSIS AC HAEREDIBVS / PP[osuerunt]. / OBIIT KALENDIS MARTIIS / AETATIS ANNO XLII. SALVTIS / MDCCLXXIV*⁶⁴

Bogu najboljem i najvećem. Franji konteu Jakonji, kotorskomu plemiću, postaviše otac Antun i stric Tripun, kao i sebi samima te baštinicima. Umro je na martovske kalende (1. ožujka), u 42. godini života, a Spasa 1774.

Obitelj Jakonja (Jacogna) pripadala je kotorskome plemstvu i kontinuirano je – iako se po broju članova i njihovoj prisutnosti u svekolikim razvojnim sastavnicama Kotora i Boke ne može mjeriti s nekim drugim (Bizanti, Bolica, Buća, Paskvali) tamošnjim plemićkim obiteljima – sudjelovala u javnom životu komune od kasnoga srednjeg vijeka do suvremenog razdoblja. U 18. stoljeću broj članova njihove obitelji vrlo je malen te je, primjerice 1738. godine zabilježeno samo šest članova, četiri žene i dva muškarca.⁶⁵ Prema upisu u matičnu knjigu krštenih kotorske župe sv. Tripuna Franjo Jakonja rodio se 11. srpnja 1731. godine, a kršten je sedam dana kasnije, 18. srpnja. Kao krsni kum navodi se kotorski plemić Tripun Bizanti.⁶⁶ Godine 1715. Antun Jakonja stekao je, odlukom mletačkoga senata, naslov *conte*, a austrijsku potvrdu plemstva dobio je Ivan Lujo Almoro Baldisera (sin Franje Pija) Jakonja 1825. godine.⁶⁷ Čini se da je Ivan Lujo živio neoženjen u Mlecima, gdje je vjerojatno i umro bez potomstva. U Kotoru se u popisu plemića iz razdoblja od 1834. do 1842. godine spominje Franjo Antun pokojnoga Tripuna Jakonje, oženjen Jelenom Beskuća iz Prčanja. Pretpostavlja se da je smrću Ivana Luje i Franje Antuna Jakonje ta drevna kotorska plemićka obitelj izumrla.⁶⁸ O samome Franji Jakonji, zabilježenom u natpisu koji se ovdje donosi, prema raspoloživim izvorima i literaturi, osim upisa u kotorsku matičnu knjigu krštenih, nemamo dodatnih uporabljivih podataka.

⁶⁴ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni veneziane*, sv. III, Venezia, 1830. (ristampa: Bologna, 1969.), str. 144–145; ISTI, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. I, Venezia, 2001., str. 113.

⁶⁵ Maja KATUŠIĆ, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, doktorska disertacija, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 59.

⁶⁶ BAK, Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih IV (1724. – 1775.). Franjini roditelji Antun Jakonja i Marina Bizanti vjenčali su se 22. I. 1730. godine, a osim Franje imali su sinove Nikolu Antuna (r. 1732.), Alvisea (r. 1734.), Nikolu Lovru (r. 1739.), Ivana (r. 1740.), Vicka (r. 1742.) te kćeri Mariju (r. 1735.) i Jerolim (r. 1736.). BAK, Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga vjenčanih II (1697. – 1824.).

⁶⁷ Carl Georg Friedrich HEYER von ROSENFELD, *Der Adel des Königreich Dalmatien*, Nürnberg, 1873, str. 12, 113; Miroslav GRANIĆ – Denis MARTINOVIĆ, *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru (Katalog izložbe)*, Zadar, svibanj 1996., str. 17.

⁶⁸ Jovan J. MARTINOVIĆ, »Popis plemićkih porodica Kotora za godine 1834 – 1842.«, *GPMK*, sv. 53, Kotor, 2005., str. 141.

III. Predio Cannaregio

III. 1. Crkva Madonna dell'Orto

Crkva S. Cristoforo, odnosno Madonna dell'Orto podignuta je u 14. stoljeću, a današnji izgled dobila je pregradnjama u 15. stoljeću.⁶⁹

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*NICOLAVS D[e]. ANTIVARI / AROMATARIVS VIVENS SIBI / POSTERISQ[ue]. DVLCISS[imis]. P[osuit]. / MDLXIII. DIE P[rimo]. MARTII.*⁷⁰

Nikola iz Bara, ljekarnik, za života je sebi i najmilijim potomcima postavio. 1564., prvoga dana ožujka.

Sadržaj nadgrobnog zapisa kazuje da je tu 1564. godine pokopan barski iseljenik Nikola, po zanimanju ljekarnik (*aromatarius*). Osim toga kratkog napisa, nije nam zasad poznat nijedan drugi podatak o Nikoli Baraninu.⁷¹

IV. Otok S. Servolo – crkva S. Servolo

Otočić S. Servolo (S. Servilio) su u 8. stoljeću nastanjivali benediktinski redovnici, koji su podigli crkvu i samostan. Otok i pripadajuća crkvena zdanja poslije su pripali benediktinkama te su oni u njihovu posjedu ostali sve do 1616. godine, kada ih tijekom 17. stoljeća nastanjuju redovnice protjerane nakon osmanskoga osvajanja Krete. Nakon 1725. godine na otok dolazi crkveni red *Padri ospitalieri di S. Giovanni di Dio* te se tada gradi nova crkva i hospital. U 18. stoljeću na otoku se uspostavlja bolnica za duševne bolesnike, ukinuta 1978. godine. Od devedesetih godina 20. stoljeća na otoku djeluju znanstveno-istraživačke ustanove *Centro europeo di formazione artigianale e di restauro* i *Istituto per le Ricerche e gli Studi sull'Emarginazione Sociale e Culturale*.⁷²

Natpis na groblju, uklesan u zid, napisan na latinskome jeziku glasi:

*HIC IACET / IOHANNA IOVOVITZ / COMITISSA STRATIMIROVITZ*³

Ovdje počiva Ivana Jovović, kontesa Stratimirović

Natpis u crkvi S. Servolo (prvi oltar desno od glavnoga ulaza glasi:

IOHANNAE FILIAE DULCISSIMAE / POST DIVTVRNAS DIRAMQ[ue]. INFIRMITATEM / ADMIRANDA PATENTIA TOLERATAM / NOVO PERACVTO MORBO SVPERVENIENTE / IMMATVRA MORTE EREPTAE / TERTIO AETATIS SVAE QUINQVENNIO

⁶⁹ G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 362–363; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 403–407; A. BOCCOLO, *Le chiese di Venezia*, str. 70–73.

⁷⁰ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. II, Venezia, 2001., str. 1107.

⁷¹ L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*, str. 256–257; ISTA, *Barani u Mlecima*, str. 103.

⁷² G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, str. 797–798; *Itinerari culturali nel veneziano: La Laguna*, tomo II: *La storia e l'arte. Le isole e il litorale dal Cavallino a Pallestrina* (a cura di Camillo SEMANZATO), Venezia, 1992., str. 715–722; Fiorella RUFFATO, *The Island of St. Servolo: History and Transformations*, Venezia, 2007.

⁷³ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2411.

NONDVM EXPLETO / PRIDIE IDVS FEBRVARII MDCCCXVIII / BREVE VITAE CVRRICVLVM / VIRTVTIBVS SVPER AETATE EMENSAE / VT SOBOLIS DILECTAE / ERGA D[ivum]. IOHANNEM DE DEO / RELIGIO INNOTESCERET / EIVS MORTALES EXVVIAS IN PROXIMO SEPVLCHRETO / CONDIDERVNT / ATQVE HOC MONVMENTVM / STEPHANVS IOVOVITZ COMES STRATIMIROVITZ / ET GARIOPHYLLA XIFCOVITZ / NOBILIS NEOCASTRI CATASCRIVIENSIS⁷⁴ / PARENTES INSOLABILES / PONI CVRARVNT.⁷⁵

Najslađoj kćeri Ivani, poslije duge i strašne nemoći, koju je sa zadivljujućom strpljivošću podnosila, no kad je povrh toga nadošla nova preteška bolest, otetaj preranom smrću, dan prije februarskih ida (31. siječnja) 1818., ne napunivši još ni treće petoljeće svoga života, a provevši kratki životni tijek s vrlinama daleko iznad svoje dobi, kako bi se pobožnost voljenog podmlatka svetom Ivanu od Boga javno iskazala, njezine smrtne ostatke na obližnje groblje položise te se pobrinuše postaviti ovaj spomenik neutješni roditelji Stjepan Jovović, konte Stratimirović i Gariofila Živković, plemkinja Herceg Novoga kotorskoga.

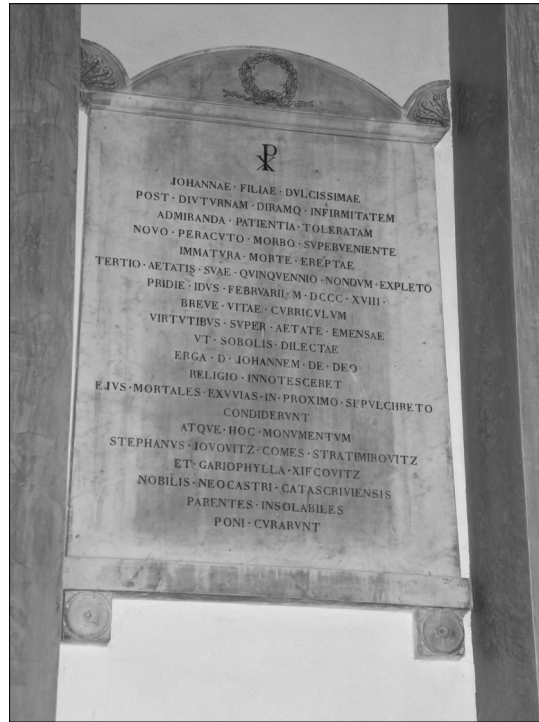
O obitelji Stratimirović (Stratimirović-Jovović) nemamo na osnovi dostupnih podataka dovoljno historiografskih saznanja. Prema obiteljskoj tradiciji potječu iz Hercegovine, odakle se ogranak Stratimirović-Jovović iselio u Boku te potom u Mletke i Trst. Obitelj se na izmaku ranoga novog vijeka te početkom 19. stoljeća u plemićkome statusu bilježi u Šibeniku, a prema podacima iz davno napisanog djela austrijskoga proučavatelja genealogija dalmatinskih plemićkih obitelji Carla Georga Friedricha Heyera von Rosenfelda plemić Juraj Stratimirović je 1822. godine dobio austrijsku potvrdu plemstva i naslova *von Jovović*.⁷⁶ O Ivani i njezinim roditeljima na osnovi dosadašnjih istraživanja nemamo dostupnih podataka. Tek nešto više saznanja imamo o ogranku Stratimirović-Jovović koji je u 19. stoljeću bio djelatan u Mlecima. Poznat nam je Ivan Jovović, član vlade (*Municipalità*) uspostavljene nakon pada Mletačke Republike 1797. godine. Jovović je, djelujući u skladu s težnjama mletačke demokratske vlade da na svoju stranu pridobije žitelje Mletaka istarskoga, dalmatinskoga i bokeljskoga podrijetla, podnio prijedlog (koji je 10. kolovoza 1797. i prihvaćen) kojime su službeno ukinuti dvosmisleni nazivi *Schiavi* i *Schiavoni* te uvedeni novi oblici *Slavo*, *Slavone* ili *Slaviano*. Prijedlog je Jovović obrazložio povijesnim i pseudopovijesnim razlozima u kojima se zorno nazire (pre)oblikovanje novoga, i staroga, mita o narodu koji je dobio ime po riječi *gloria* (slava) Time je težio da se talijanski naziv za Slavene prestane povezivati sa značenjem *rob* (tal. *Schiavo*, srvj. lat. *Sclavus*). Smatrajući da krijepost i pravičnost nove demokratske vlade ne smije trpjeti takvu nepravdu prema jednome narodu slavne i junačke prošlosti, odbornik Jovović predložio je promjenu nazivlja i drukčije pisanje slavenskih prezimena (dočetak *-itz/ić* umjesto *-ich*). Jovovićev zahtjev, međutim, nikada nije u potpunosti zaživio te će useljenici i njihovi potomci podrijetlom s istočnoga Jadrana svoja obiteljska prezimena i nadalje pretežito pisati na stari način.⁷⁷ Iz iste obitelji potječe

⁷⁴ Pridjev zvuči kao kombinacija uobičajenih pridjeva u značenju »kotorski«: *Cat(h)arensis* i *Ascrivienis*.

⁷⁵ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2410.

⁷⁶ C. G. F. HEYER von ROSENFELD, *Der Adel des Königreich Dalmatien*, str. 82, 131.

⁷⁷ Ivan JOVOVIĆ, »Obrana imena Slavjanskoga kod skupnovladarstva mlětačkoga g. 1797.«, *Danica ilirska*, god. VII, br. 39, Zagreb, 1841., str. 158–160; Mate ZORIĆ, »Casanovini Skjavuni«, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, sv. II, Zagreb, 1990., str. 247; L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 297.

Sl 4: Nadgrobní natpis u crkvi S. Servolo (Isola S. Servolo) posvećen Ivani Stratimirović Jovović (1818.) (Foto: Laura Dominis).

i Petar Stratimirović Jovović (1851. – 1917.), svećenik u venetskom naselju Treporti, a od 1886. godine župnik mletačke crkve S. Canciano i patrijarhov delegat (*vicario foraneo*). Koncem 19. stoljeća stekao je i naslov počasnoga kanonika sv. Marka i prosinodalnog ispitivača (egzaminatora), a kao predstojnik bratovštine sv. Jurja i Tripuna bilježi se od 1905. do 1917. godine.⁷⁸

V. Otok S. Michele (katoličko i pravoslavno groblje)

Najveći broj grobnica koje se obrađuju u ovome radu nalazi se na suvremenome mletačkom groblju, smještenom na nedalekom otočiću S. Michele, nastalom spajanjem dvaju jednako malih otočnih površina – otoka S. Michele i S. Cristoforo della Pace.⁷⁹ Na poto-

⁷⁸ G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, str. 236; A.A.V.V., »Liber vitae«, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 41/2, Venezia, 2001., str. 8.

⁷⁹ *La Laguna*, tomo II: *La storia e l'arte. Le isole e il litorale dal Cavallino a Pallesina*, a cura di Camillo SEMANZATO, Venezia, 1992., str. 533.

njem groblju (Isola S. Cristoforo della Pace)⁸⁰ zabilježeno je nekoliko grobnica iseljenika zavičajem iz Boke.

Na groblju koje nosi službeni naziv *Cimiterio moderno cattolico di S. Cristoforo della Pace* nalazio se sljedeći nadgrobni natpis upisan na drvenome križu na talijanskome jeziku:

*ADI 28 MAR[zo]. TOMMASO BUCHIA 1833*⁸¹

Dana 28. ožujka, Toma Buća, 1833.

Osim toga sažetog natpisa, ne posjedujemo dodatna saznanja o preminulom Tomi Bući. Vjerojatno je riječ o odvjatku već spominjane kotorske plemićke obitelji Buća, koja je upravo početkom 19. stoljeća izumrla, iako su neki njezini pobočni ogranci nastavili djelovanje u drugim sredinama (Dubrovnik, Mleci, Trst).

Na pravoslavnome dijelu groblja na istoimenome otoku (*Cimiterio Greci scismatici a S. Cristoforo della Pace*) nalaze se dvije grobnice pravoslavnih vjernika iz Boke. Oba su natpisa na talijanskome jeziku.

Natpis (1):

*ADDI 14 GENNAIO 1830 QUI GIACE IL SIG[nor]. CAPITANO GIACOMO ZISCOVI NATIVO DI CATTARO DI ANNI 63*⁸²

Dana 14. siječnja 1830. Ovdje počiva gospodin kapetan Jakov Ziskovi,⁸³ rođen u Kotoru, star 63 godine.

Natpis (2):

ADI 23 MAG[gio]. PIETRO LEPTOCH (!) 1841.

*ALLA MEMORIA / A PIETRO LEPETICH / D'ANNI 25 / NATO ALLE BOCHE DI CATTARO / MORTO IN VENEZIA / LI 23 MAGGIO 1841.*⁸⁴

Dana 23. svibnja, Petar Leptoch 1841.

U spomen na Petra Lepetića, starog 25 godina, rođenog u Boki kotorskoj, preminulog u Mlecima 23. svibnja 1841.

Ne posjedujemo konkretne podatke o osobama čiji su se nagrobni natpisi nalazili na pravoslavnome groblju otoka S. Michele. Ipak, navedeni nadgrobni natpisi svjedoče o bokeškome useljenskom pravoslavnom vjere u Mlecima u 19. stoljeću. Riječ je o razdoblju tijekom kojega pravoslavna zajednica u Kotoru, a osobito u Risnu i Herceg Novome, dobiva na brojnosti i društvenome ugledu.⁸⁵

⁸⁰ *Cimitero moderno di S. Cristoforo della Pace* bilo je aktivno od 1807. do 1837. godine te su se na njemu sahranjivali i vjernici katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti.

⁸¹ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2448.

⁸² E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2537.

⁸³ Moguće je da je riječ o iskrivljenom talijaniziranom obliku prezimena Živković.

⁸⁴ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2542–2543.

⁸⁵ Primjerice, u gradu Kotoru pravoslavno stanovništvo od druge polovice 18. stoljeća dobiva na brojnosti, ali ne prelazi više od oko 30% žiteljstva. Sličan postotni omjer između katoličkog i pravoslavnog stanovništva u Kotoru zapaža se, uz manja periodična odstupanja, i kroz 19. stoljeće. Podrobniju raščlambu tih statističkih podataka vidi u prethodno već citiranoj doktorskoj disertaciji M. KATUŠIĆ, *Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću*, str. 51–56.

Niz se grobnica i nadgrobnih natpisa iseljenih Bokelja nalazi na suvremenom, i danas postojećem katoličkom groblju na Isola S. Michele. U sljedećim primjerima predmet obrade bit će još šest takvih grobnica, u najvećem broju zabilježenih tridesetih godina 19. stoljeća.

Prvi razmatrani natpis pisan je na talijanskome jeziku i glasi:

*PROPRIETÀ / NOB[ile]: AGNESE MIRCOVICH / NATA CO[ntessa]: BUR[ov]: ICH ZMAJEVICH*⁸⁶

Vlasništvo plemenite gospođe Agneze Mirković, rođene kontese Burović Zmajević.

U ovome primjeru riječ je o nedatiranome natpisu na grobnici u vlasništvu kontese Agneze Burović Zmajević, udane Mirković. Riječ je o pripadnici ugledne obitelji Burović iz Perasta, nastanjenoj i u Kotoru i Herceg Novome, čiji su se odvjecni u 17. i 18. stoljeću istaknuli u mletačkoj vojnoj i diplomatskoj službi. Koncem 17. i u prvim desetljećima 18. stoljeća najistaknutiji član obitelji je Ivan (umro 1729.), zapaženi sudionik Morejskoga rata (1684. – 1699. Istaknuo se prilikom osvajanja Herceg Novoga 1687. godine te u borbama u Hercegovini, a zbog iskazanih vojnih zasluga 1694. i 1695. godine investitutom je stekao imanje kraj Trebinja i u Zubcima. Jedan je od prvih soprintendanata i guvernadura hercegnovskog područja. Godine 1703. stekao je naslov *conte veneto*, a 1721. primljen je u kotorsko plemićko vijeće. U 18. stoljeću istakao se mletački pukovnik Grgur Stanislav Burović, također vojni upravitelj hercegnovskog područja, koji je oženio Mariju, kćer glasovitog ruskog admirala Matije Zmajevića. Njihov je sin Ivan Krstitelj Vicko (1734. – 1825.) nakon utnuća roda Zmajevića u muškoj lozi naslijedio njihov imetak s obvezom da se on i njegovi potomci nazivaju Burović Zmajević.⁸⁷

Agneza Burović Zmajević, vlasnica obiteljske grobnice na otočiću S. Michele, kći je prethodno spomenutoga Ivana Krstitelja Vicka Burovića Zmajevića i kotorske plemkinje Jerolime Bizanti. Rodila se u Kotoru 13. lipnja 1771. godine, a iste je godine, 20. lipnja, krštena u katedrali sv. Tripuna. Koncem 18. stoljeća u rodnom se gradu i udala. Naime, 7. lipnja 1798. godine održano je, u kući Vicka Burovića Zmajevića, vjenčanje Agneze i senjskog plemića i kapetana Antuna Jurja Vukasovića.⁸⁸ Obitelj Burović Zmajević imala je posjede u Venetu (Santa Maria di Sala), gdje je Agneza – ovaj put kao supruga Dimitrija Mirkovića – provela veći dio svojega života.⁸⁹

U prvome dijelu rada obrađen je, u sklopu razmatranja grobnica Bokelja u predjelu Castello, nadgrobnni natpis pomorca i ratnika Josipa Lukova Ivanovića iz Dobrote (umro 1777.), smješten u crkvi S. Antonino. Također je naglašeno kako su Ivanovići u 18. i 19. stoljeću predstavljali jednu od vodećih bokeljskih obitelji u Mlecima te da su osobito bili

⁸⁶ E. A. CICOĞNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III., Venezia, 2001., str. 2517.

⁸⁷ Austrijske vlasti su Ivanu Krstitelju Vicku potvrdile plemstvo 1825. godine, a 1829. godine potvrdu plemstva stekli su i njegovi sinovi Ivan Nikola (r. 1774.) i Ivan Stanislav (1780. – 1847.). Obitelj Burović Zmajević imala je zapaženu ulogu u povijesti Boke i tijekom austrijske uprave u Dalmaciji i Boki. Podrobnije o obitelji vidi tekst T. RADAUŠA u: *HBL*, sv. II, str. 523–524 (vidi i ondje naveden opsežan popis literature).

⁸⁸ BAK, Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga krštenih IV (1724. – 1775.); Matične knjige katedrale sv. Tripuna, Matična knjiga vjenčanih II. (1697. – 1824.).

⁸⁹ C. G. F. HEYER von ROSENFELD, *Der Adel des Königreich Dalmatien*, str. 6, 101.

djelatni, kao predstojnici udruge i njezini mecene, u bratovštini sv. Jurja i Tripuna.⁹⁰ U 19. stoljeću neki su članovi obitelji veći dio svoga života i poslovne karijere vezali uz Mletke. Obiteljska grobnica toga ogranka dobrotskih Ivanovića nalazi se na otočiću S. Michele, a natpisi su pisani na latinskome jeziku.

Natpis (1) glasi:

*SEPVLCRVM COMIT[um]. IVANOVICHI / A DOBROTA*⁹¹

Grob kontea Ivanovića iz Dobrote

Natpis (2) glasi:

*FAMILIAE / COMITVM IVANOVICHI E DOBROTA / VT SVI DEFVNCTI HIC REQVI-
ESCANT AN[no]. MDCCCXXXII / FRATRES / EQV[itis]. IOSEPHI FILII / LVCAS
ET VINCENTIVS / V. KAL[endas]. MAR[tias]. ET XVI. KAL[endas]. MAII / AN[no].
MDCCCXXXI / OBIERVNT / PRIOR / AETATIS AN[no]. LXIX / ALTER LIV.*⁹²

*Za obitelj kontea Ivanovića iz Dobrote, da njezini umrli ovdje počivaju, godine 1832.
Braća Luka i Vinko, sinovi kavaljera Josipa, umrli su 5 dana prije martovskih kalenda
(25. veljače) i 16 dana prije majskih kalenda (16. travnja) godine 1831., prvi u 69. godini
života, drugi u 54.*

U nadgrobnome natpisu spomenut Luka Ivanović, sin kontea Josipa, poznat nam je po jednom zapisu u kamenu, uklesanom u samim Mlecima. Riječ je o obilježavanju mjesta gdje se nekoć do početka 19. stoljeća nalazila crkva S. Provalo u predjelu Castello.⁹³ Crkva je 1807. godine zatvorena za vjerske obrede, a 1814. godine preuređena u privatno zdanje (kućni broj 4704), najvjerojatnije upravo u posjedu bokeljskih Ivanovića. Ne želeći da se prenamjenom vjerskoga objekta u privatno obitavalište zatre spomen na nekoć uglednu mletačku crkvu, konte Luka Ivanović dao je 1825. godine na kući postaviti natpis na latinskome jeziku koji glasi:

*HANC ARAM / IAM ERECTAM / PRO RECORDATIONE / TEMPLI S. PROCVLO DICA-
TI / CVIVS PAROECIAM / NOVA S. ZACHARIE PROPH[etae]. ADSVMSIT / COM[es].
LVCAS IVANOVICH / X. KAL[endas]. OCTOBR[es]. AN[no]. MDCCCXXV / DONO DE-
DIT / ET AERE PROPRIO / HIC REPONI CVRAVIT.*⁹⁴

⁹⁰ U to vrijeme gospodarska moć Ivanovića, temeljena na pomorskoj trgovini, dostiže svoj vrhunac. Tijekom 19. stoljeća raspolagali su, kao vlasnici ili suvlasnici, s dvadeset i dva jedrenjaka, nerijetko i njima zapovijedajući kao kapetani. Koncem 18. i u 19. stoljeću Ivanovići grade niz obiteljskih palača u Dobroti, od kojih su najpoznatije palača Ivanović-Tripković (tzv. palača Vida Lušina) u kojoj je 1814. ustrojeno upravno-političko tijelo za Boku (Centralna komisija) te dvije palače Ivanović smještene sjeverno i južno od crkve sv. Eufemije. Usporedi: A. TOMIĆ, »Popis kuća Dobrote iz 1839–1846. godine«, *GPMK*, sv. 41–42, Kotor, 1993. – 1994., str. 210; ISTI, *Dobrota: Povijesnica bokeljskoga pomorstva*, str. 135, 213, 215–216, 280.

⁹¹ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2477.

⁹² E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2485.

⁹³ Crkva S. Provalo bila je pod patronatskim pravom redovnica obližnjeg benediktinskog samostana S. Zaccaria. U izvorima se bilježi od 1077. godine. Stradala je u požaru 1105. godine, obnavljana je i pregrađivana 1389. i 1646. godine. Usporedi: G. TASSINI, *Curiosità veneziane*, str. 530.

⁹⁴ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. II, Venezia, 2001., str. 1679. O Luki Ivanoviću usporedi i: Bruno CREVATO-SELVEGGI – Luciano DE ZANCHE, »La corrispondenza della famiglia Ivanovich: note storico-postali«, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 39/2, Venezia, 2000, str. 23–36.

Ovaj oltar, već otprije podignut, za uspomenu na crkvu posvećenu sv. Prokulu, čija je župa uključena u novu sv. Zaharije proroka, konte Luka Ivanović dao je na dar 10 dana prije oktobarskih kalenda (22. rujna) godine 1825. i pobrinuo se da se ovdje položi na vlastiti trošak.

Odvjetci obitelji Ivanović nastavili su živjeti u Mlecima sve do najnovijega vremena. Posljednji potomak, Margareta Ivanović (umrla 1979.), svoju je cjelokupnu imovinu (kuću smještenu u neposrednom susjedstvu sjedišta bratovštine sv. Jurja i Tripuna) i obiteljsku arhivsku ostavštinu poklonila spomenutoj bratovštini.⁹⁵

Sljedeći nadgrobni natpis, također smješten na Isola S. Michele, odnosi se na kotorsku plemićku obitelj Valeri (agregirani su u kotorsko plemstvo osamdesetih ili početkom devedesetih godina 18. stoljeća).

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*LVCAS DE VALERIIS / ASCRIVIENSIS / FECIT / SIBI VXORI / FILIABVS HAEREDIBVSQ[ue]. / SVIS / A[nno]. MDCCCXXXIII.*⁹⁶

Luka Valeri, Kotoranin, izradio je za sebe, suprugu, kćeri i baštinike svoje, godine 1833.

Ovdje je riječ o Luki Valeriju, aktivnom i zapaženom sudioniku političkih zbivanja u Boki u vrijeme smjene mletačke i austrijske vlasti 1797. godine. Valeri je tada, prema odluci pokrajinske sjednice održane 8. lipnja 1797., uz Ivana Vjekoslava Burovića, izabran za izaslanika Boke kotorske austrijskim vlastima te se s generalom Matijom Rukavinom susreo u Splitu i Zadru.⁹⁷ Uz Luku Valerija veže se i njegova zanimljiva rukopisna ostavština, danas pohranjena u Znanstvenoj knjižnici u Zadru (dalje: ZKZd). Riječ je o dvama izvješćima napisanima na zahtjev austrijske vlade, a odnose se na procjenu političkih, demografskih i društvenih prilika na području Boke kotorske i Crne Gore.⁹⁸

Iz iste godine potječe i nadgrobni natpis koji se odnosi na svećenika i propovjednika Ivana Matejeva Rada iz Kotora, višegodišnjeg župnika mletačke crkve SS. Hermagora e Fortunato (S. Marcuola) u predjelu Cannaregio. Nažalost, o njegovu životu i djelovanju zasada ne posjedujemo konkretne podatke. Oba su natpisa pisana na latinskome jeziku.

Natpis (1):

IOHANNIS / MATTH[aei]. F[ilii]. RADO / DOMO CATHARO / IN SODALIT[ate] SOMAS[ca] / PRAECIPVIS MVNERIBVS / FVNCTI / AD SS. HERMAGORAE ET FORTUNATI / PER ANN[nis]. XI CVRIONIS DILIGENTISSIMI / ET IN PAVPERES PECVNIA SVA EFFERENDO PROFVSI / ORATORIS TOTA ITALIA CLARISSIMI / PRINCIPIBVS ET CIVIBVS CHARI / QVI DECESSIT PR[idie]. NON[as]. NOV[embres]. A[nno].

⁹⁵ T. VALLERY, »La Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone (VI)«, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 41/2, Venezia, 2001., str. 10–14.

⁹⁶ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2482.

⁹⁷ *HBL*, sv. II, str. 523 (tekst: T. RADAUŠ). Podrobnije o događanjima u Boki na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće vidi u radovima P. BUTORCA, »Boka kotorska nakon pada mletačke republike do bečkog kongresa«, *RAD JAZU*, sv. 264, Zagreb, 1938., str. 161–205. i *RAD JAZU*, sv. 265, Zagreb, 1938., str. 1–154.

⁹⁸ *Memoria sul Bocche di Cattaro* (ZKZd, Rukopisi, br. 1178, ms 173) i *Memorie sopra il Montenegro del Nobile Signor Luca Valeri Consigliere aulico* (ZKZd, Rukopisi, br. 11179, ms 174).

*MDCCCXXXI / NATVS AN[nos]. LXVIII / IVL[ii]. A[nno]. MDCCCXXXIII / HIC COMPOSITI / BEATAM VITAM EXSPECTANT.*⁹⁹

*CINERES / RADO.*¹⁰⁰

Ivana Rada, sina Matejeva, zavičajem iz Kotora, koji je u družbi somaska obavljao osobite dužnosti, kroz 11 godina premarljivog župnika sv. Hermagore i Fortunata, darežljivog u dijeljenju svoga novca siromasima, govornika proslavljena po čitavoj Italiji, draga vladarima i građanima, preminulog dan prije novembarskih nona (4. studenoga) godine 1831., starog 68 godina, blaženi život očekuje ovdje u srpnju godine 1833. položen pepeo. Rado.

Pretposljednji nadgrobni natpis koji se razmatra u ovome radu odnosi se na bokeljsku obitelj Vuković Lazari (Lazari Vuković).

Natpis na latinskome jeziku glasi:

*IOANNI B[aptistae]. WCOVICH LAZZARI / ANGELO FLAVIO COMNENO SACERDOTI EQ[uiti]. / CONSTANT[ini]. CATHECHESIOS AD D[ioecesim]. CATHAR[ensem] / VEN[erabili]. DOCTORI PIETATE BENEFICENTIA / MODESTIA IN PRIMIS SPECTATISSIMO / QVI OBIT XVII. DIE MART[ii]. MDCCCXXXVI. AET[atis]. A[nno]. XLIX / FRATRES ET SOROR MOESTISS[imi].*¹⁰¹

Ivanu Krstitelju Vuković Lazariju, svećeniku Anđelu Flaviju Komnenu iz reda Konstantinovih vitezoza, časnom doktoru kateheze pri Kotorskoj biskupiji, koji se isticao ponajprije pobožnošću, dobročinstvom, skromnošću, a umro 17. dana ožujka 1836. u 49. godini života, prežalosna braća i sestra (postaviše).

Na osnovi dostupnih saznanja iz literature nije nam poznata veza spomenutoga Ivana Krstitelja Vukovića Lazarija s članovima obitelji Lazari (Lazzari), pomorcima i brodovlasnicima djelatnim u Prčanju.¹⁰² Iz obitelji Lazari Vuković poznat nam je Ivan Antun (Gianantonio), mletački slikar rođen 1639. godine umro 1713. godine, učenik mnogo poznatijeg majstora kista dalmatinskoga podrijetla Matije Ponzonija (Pončun).¹⁰³ Iz te se obitelji (naveden kao Vuković Lazari) bilježi još jedan Ivan Antun, sin Mihovila, koji je 1760. godine doktorirao iz obaju prava na Sveučilištu u Padovi.¹⁰⁴

Završni nadgrobni natpis koji se razmatra u ovome radu odnosi se na paštrovsku obitelj Medin i potječe, kao i većina ovdje analiziranih natpisa sačuvanih na Isola S. Michele, iz tridesetih godina 19. stoljeća.

Natpis na talijanskome jeziku glasi:

*QUI GIACE LA SIG[nora]. CONTESSA ANDRIANNA MEDIN VED[ova]. DI ZACCARIA VERICHIO D'ANNI LXIII MORTA LI 12 GENNARO 1839 MADRE. OTTIMA ESEMPLARE IL OGNI CRISTIANA VIRTÙ PREGATE PER LA DI LEI ANIMA.*¹⁰⁵

⁹⁹ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2482.

¹⁰⁰ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2483.

¹⁰¹ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2515–2516.

¹⁰² O prčanjskoj pomorskoj obitelji Lazari vidi tekst L. ČORALIĆ u: *HBL*, sv. VIII, Zagreb, 2013., str. 589–591.

¹⁰³ L. ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka*, str. 312.

¹⁰⁴ Michele Pietro GHEZZO, »I Dalmati all'Università di Padova dagli atti dei gradi accademici 1601–1800«, *Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria*, sv. XXI, Venezia, 1992., str. 110.

¹⁰⁵ E. A. CICOGNA, *Corpus delle iscrizioni di Venezia*, sv. III, Venezia, 2001., str. 2502.

Ovdje počiva gospođa kontesa Andrijana Medin, udova Zaccarije Verichija, preminula u 63. godini 12. siječnja 1839.; majka, najvrsniji primjer svake kršćanske vrline. Molite za njezinu dušu.

Obitelj Medin, zavičajem iz Kaštel Lastve (današnji Petrovac) u Paštrovićima, jedna je od tamošnjih najistaknutijih vojničkih obitelji, a za zasluge u ratovanju pod stijegom *Serenissime* stekli su i naslov *conte veneto*. U 18. stoljeću se kao zapovjednici oltramarinskih postrojba spominju Nikola i Juraj Medin, dočim su Marko i Toma zapaženi pukovnici mletačkih elitnih postrojba *Cavalleria Croati*.¹⁰⁶ Članovi obitelji Medin u tom se vremenskom razdoblju učestalo bilježe i u Zadru, glavnome gradu mletačke pokrajine Dalmacije i središnjem vojnom uporištu Republike Svetoga Marka na istočnojadranskoj obali. Među njima se koncem 18. i početkom 19. stoljeća ističe kapetan Franjo Medin, čija je oporuka napisana 1803. godine, dragocjeno vrelo o onodobnim članovima obitelji Medin, kako onima koji su iselili iz zavičaja, tako i onima koji se i dalje bilježe kao žitelji Paštrovića.¹⁰⁷ Krajem 18. stoljeća djelatan je i Nikola Medin, mletački pukovnik i zapovjednik vojne posade (guvernador) u Zadru, a od 1791. godine i u Kotoru.¹⁰⁸ Nažalost, na osnovi postojećih podataka nije nam poznata veza kontese Andrijane Medin s prethodno spomenutim članovima te ugledne obitelji paštrovskoga podrijetla. Vjerojatno je Andrijana potomak jednoga od visokih mletačkih vojnih časnika koji su nemali dio karijere vezali uz Mletke, ondje zasnovali obitelj te su neki od njihovih odvjeta, poput Andrijane, ondje proveli ostatak svojega života i nakon utruća *Serenissime*.

Zaključak

Useljenici zavičajem iz Boke kotorske, kao i budvanskoga i barskoga područja, činili su tijekom proteklih stoljeća brojčano snažan i društvenim ugledom prepoznatljiv dio skupine prekojadranskih useljenika u Mlecima. Mnogi od njih ostajali su u gradu na lagunama pretežit dio svoga života, a njihovi su se potomci s vremenom u cijelosti asimilirali u mletačko društveno svakodnevlje. Uz brojne i nikada dovoljno iščitane arhivske izvore, jedno od izravnih posvjedočenja života i djelovanja te skupine useljenika u Mlecima jesu i njihove grobnice, odnosno nadgrobni natpisi razasuti diljem tamošnjih crkava i gradskih grobalja. U ovome radu, zasnovanome na proučavanju objavljenih i neobjavljenih izvora te dodatnih spoznaja iz historiografije, predstavljene su – zbirmim uvidom i pojedinačnom raščlambom – grobnice i nadgrobni natpisi useljenika iz Boke kotorske te iz Budve, Paštrovića i Bara u širokome vremenskom rasponu od početka 16. stoljeća do konca tridesetih godina 19. stoljeća.

¹⁰⁶ Podrobniji podatci o navedenim članovima sadržani su u ASV, Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli. Šezdesetih godina 18. stoljeća bilježi se kao kapetan u postrojbi oltramarina (zapovjednik regimente je Bokelj Tripun Štukanović) Andrija Medin. U njegovoj je satniji spomenut kao zastavnik (*alfiere*) konte Ivan Lujo (Alvise) Medin, a kao kadeti upisani su još i Franjo i Gabrijel Medin (potonji je sin zastavnika). Usporedi: ASV, Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli, b. 703. Oltramarini. Ruoli delle compagnie del Reggimento Spalato, Stucanovich Trifon, Dimo Strati Gini (1734. – 1768.): Compagnia Conte e Capitano Andrea Medin (29. XII. 1764.).

¹⁰⁷ DAZd, SZB, Giovanni Grisogono de Franceschi (1768. – 1824.), b. XXIV, Testamenti chiusi, fasc. 4, 31. III. 1803.

¹⁰⁸ DAZd, SGP, Angelo Diedo (1790. – 1792.), kut. 210, sv. II, fol. 80v (20. VIII. 1791.).

Raščlamba te vrste izvora nedvojbeno nam svjedoči o društvenoj važnosti i ugledu bokejskih, budvanskih, paštrovskih i barskih useljenika. U mletačkim gradskim predjelima Castello, S. Marco i Cannaregio, kao i na otocima mletačke lagune (S. Servolo, S. Michele) opstojale su, ili još uvijek opstoje, grobnice nekih od najpoznatijih tamošnjih obitelji. Peraški Bujovići, dobrotski Ivanovići, kotorski plemići iz rodova Buća, Jakonja, Valeri i Vračen, paštrovski Medini, barski pučani Alatovići te diljem Boke rašireni Stratimirović-Jovovići i Burović-Zmajevići, najzvučnija su imena koja se bilježe i obrađuju u ovome radu, a uz konkretne podatke koji se odnose na njihove grobnice i nadgrobne natpise, nastojalo se – koliko je to bilo moguće na osnovi raspoloživih saznanja – ukazati i na širi kontekst njihova djelovanja u zavičaju i u Mlecima. Riječ je zasigurno, o elitnom, reprezentativnom dijelu prekojadranskoga useljeničtva u prijestolnici Kraljice mora, odnosno o pojedincima koji su, već i zaslugama svoga obiteljskog podrijetla, imali zapaženu ulogu u povijesnim događanjima u svojim matičnim krajevima, ali i na širem prostoru političkoga i kulturnoga utjecaja Mletaka i Mletačke Republike. Svi su oni, bilo da je riječ o gospodarskim, političkim ili kulturnim prinosima, pridonosili uzajamnosti i prožimanju dviju jadranskih obala. U tome je kontekstu, kao još jednu u nizu spona koje povezuju dvije obale Jadrana i izdvaja Mletke kao grad i državu, bez koje je teško razumjeti hrvatsko-talijanske povijesne veze i prožimanja, potrebno promatrati i ovaj rad.

Summary

TESTIMONIES ENGRAVED IN STONE – TOMBS AND GRAVE INSCRIPTIONS OF PEOPLE FROM THE BAY OF KOTOR, BUDVA AND BAR IN VENICE AND ON THE ISLANDS OF THE VENETIAN LAGOON (16th – 19th CENTURY)

In the introductory part of this article the authors deliver general information about exodus of people from Boka kotorska (Bay of Kotor), Budva and Bar to Venice during considerably long period from the late Middle Ages up to the beginning of the nineteenth century. This part of Croatian immigration to Venice was particularly strong, and many data about it is preserved in the Venetian State Archives (Archivio di Stato di Venezia). By the same token, tombstones of these immigrants additionally testify about their social status and economic possibilities; particularly tombstone inscriptions ordered by people from the Bay of Kotor, Budva and Bar that can be found in many Venetian churches in the city and on the nearby islands of the Lagoon. The authors have analyzed in detail gender, native and professional structures of these immigrants, whose sepulchers remained in Venice and on the nearby islands. Furthermore, the authors have discussed positions and locations of these graves according to the system of Venetian city quarters (Castello, S. Marco and Cannareggio), as well as on the islands (S. Servolo and S. Michele). Additionally, in the core part of the article one can find a catalogue of all the analyzed tombs with necessary explanations about the families and persons who have ordered them.

KEY WORDS: *Boka kotorska (Bay of Kotor), Budva, Bar, Venice, Venetian Republic, migrations, tombstones, Venetian churches.*